



Seijst 1990 : bulletin ter bevordering van de kennis van de geschiedenis van Zeist, uitgegeven door de Van de Poll-Stichting

<https://hdl.handle.net/1874/9657>

Historische Werkgroep Austerlitz, een kennismaking

In het "dorpje in 't groen" bestaat enige tijd een historische werkgroep. Een bescheiden werkgroep, dat wel.

Het begon in de zomer van 1987. Ieder jaar vindt in Austerlitz een zomerfeest plaats onder de naam "Kampement Austerlitz". Meestal staan er dan een aantal kramen op het Dorpsplein. Zo ook in genoemd jaar. Eén kraam werd toen bemand door de onderzoeksgroep "Zandgronden" van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland. Daar ontstond spontaan het idee om te trachten een historische werkgroep te vormen. En dat lukte. Een achttal mensen gaf zich in principe op als werkend lid. Natuurlijk vielen er ook weer enkelen af, maar het begin was er.

Een drietal jeugdigen voelden er voor zich aan te sluiten bij de al genoemde archeologische groep en drie anderen meldden zich voor onder andere archiefonderzoek, fotoreproductie, interviews, knipselkrant en dergelijke.

In het voorjaar van 1988 vernam de Van de Poll-Stichting van het bestaan van de Historische Werkgroep Austerlitz en een bestuursdelegatie bracht op 10 september 1988 een oriëntatiebezoek aan de Werkgroep. Dit resulteerde in de afspraak, dat onze Werkgroep in de toekomst regelmatig zal publiceren in "Seijst".

Elders leest u meer over ons, maar vanaf deze plaats willen wij de lezers die in het bezit zijn van literatuur, foto's, films, krantenartikelen of wat dan ook, uitnodigen contact met ons op te nemen: wij maken erg graag een kopie. Of als u iets weet te vertellen over het Austerlitz van vroeger en haar bewoners: wij komen graag met de bandrecorder langs.

Het contactadres is: R. Loenen, Marmontweg 55, 3711 BH Austerlitz; tel. 03439-1402.

R. Loenen



**Mevrouw D. van Barneveld-Veenendaal (1882-1989). Een opname uit circa 1930
(foto particuliere collectie)**

Een bijzondere vrouw is Austerlitz ontvallen

Het onderstaande is samengesteld aan de hand van een interview met mevrouw S.H. Vissers-van Barneveld, een dochter van mevrouw D. van Barneveld-Veenendaal en haar echtgenoot op 7 december 1989.

Op 12 januari 1882 werd in Doorn in het gezin van Willem Veenendaal (Zeist 1842-Zeist 1892) en Sophia van Straten (Darthuizen 1857-Zeist 1945) een derde kindje geboren, hun eerste meisje: Dirkje.

Op 15 april 1886 verhuisde het gezin van Doorn naar Austerlitz.

Willem overleed op 4 november 1892 en Sophia bleef met zes kleine kinderen achter. En toen sloeg de armoede pas goed toe: de jonge weduwe moest gaan werken om rond te kunnen komen. Als er al brood op tafel kwam, dan pikten de kinderen de laatste kruimeltjes er letterlijk van af, zo herinnerde Dirkje zich later nog levendig. Zouden de kinderen in leven blijven? Dat was de bange vraag. Eén zusje was in 1888 al overleden, nog geen jaar oud. Maar het viel gelukkig mee: de anderen bleven allemaal in leven. Dirkje kon als oudste meisje van het stel niet naar school. Terwijl moeder lange dagen maakte, deed Dirkje - 10, 11 jaar oud - dat ook, door op haar broertjes en zusjes te passen en het huishoudelijk werk te doen. Dat moet haar - leergierig als ze was - aan het hart gegaan zijn: niet lezen, niet schrijven, niet rekenen!

Zodra het kon moest ze buitenshuis gaan werken, verdienen. Op 7 december 1897 vertrok Dirkje naar Achterveld (gemeente Leusden). Haar loon: 60 cent in de maand! Ze moest er wel helemaal naar toe lopen. Soms mocht ze een zaterdag naar huis en als ze geluk had, was net de houtwagen van Van Soesbergen in Achterveld (gemeente Leusden). Ze kon dan op de bomen zittend mee terug rijden.

Het was erg ver en ze veranderde van dienstje. In Nieuwersluis (gemeente Loenen) kwam ze, op een boerderij. Daar deed ze letterlijk alles wat er op en rond een boerderij gedaan moest worden. Iedere dag begon voor haar om vijf uur en haar wilskracht groeide iedere lange dag. Onder het melken of schuren van de melkbussen waren haar gedachten vaak in Austerlitz; bij moeder, de zusjes en broertjes en later vooral bij Gijs. Tijdens de schaarse dagen dat ze thuis was, had ze hem leren kennen en ze gingen van elkaar houden. Toen hield ze het in Nieuwersluis (gemeente Loenen) niet langer uit en op de leeftijd van 19 jaar trouwde ze met Gijsbert van Barneveld (Zeist 1871-Zeist 1953), een nakomeling van een van de eerste bewoners van Austerlitz, die hier rond 1804 was komen wonen. Aanvankelijk was Gijs voerman van beroep. Was hij het misschien, die de wagen van Van Soesbergen bestuurde? Best mogelijk en dan was het allemaal begonnen op het karretje dat op de zandweg reed. Het jonge paar vestigde zich in 1901 op de Oude Postweg, waar nu de "Bloemenhal" op nr. 159 is gevestigd. Later betrokken ze een oud huis aan de Waterlooweg, schuin tegenover "Het Moffenlaantje".

Er werden in de loop van de tijd zes kinderen geboren. Zoals iedereen in het dorp, hielden ze enkele geiten. Die liepen aan de overkant, aan de bosrand. En ieder jaar werd er een varken geslacht. De varkens liepen voor het huis in "de loop". Water kwam uit de put bij de burens (nu nr. 29).

Dirkje had een sterke sociale inslag. Ondanks een huis met zes kinderen, ging ze het dorp in als er ergens een kleintje op komst was. Uitsluitend om te helpen. In de schaarse vrije uren probeerde ze haar achterstand in te halen en leerde ze lezen, schrijven en rekenen. Hetgeen haar prima is gelukt. Zo kon ze - inmiddels de 40 al gepasseerd - naar Zeist om te studeren. En inderdaad, ze haalde haar "ooievaartje". In het dorp bleef ze toch "de baker". Tallozen heeft ze geholpen in moeilijke uren en dagen. Soms, als er thuis net geslacht was, nam ze wat mee naar het gezin waar niets in huis was, soms zelfs geen kleertjes voor de kleine! Gemiddeld verdienden de mensen toen vijf à zes gulden. Zo ging ze rond,

goeddoende, helpend met wassen, koken en de verzorging van de baby. Rond 1926 kwam ze op bed te liggen: de reuma had haar plotseling geveld en een half jaar lang kon ze geen kant meer op. Niets hielp. Tot een kennis haar aanraadde naar een arts in Engeland te schrijven. Ja, maar dat kostte veel geld. Gijs zei: "Dat geeft niet, als je maar weer beter wordt!" en dus ging er een brief naar overzee. Er arriveerden grote pillen en een zalfje. En gelukkig, het hielp. Nooit is Dirkje daarna nog ziek geweest.

Dochter Sophia (Fietje) werd nu ingeschakeld om het huishouden te doen en moeder Dirkje kon hele dagen erop uit om de kraamvrouwen te helpen. In die tijd kwam Dirkje tot een uitspraak, die ze sindsdien vasthield: "Van werken ga je niet dood!". Maar al te veel leverde het ook niet op. In de dertiger jaren werd er wel eens één haring gekocht, die vervolgens in acht stukjes werd gedeeld en dan hadden ze voorlopig hun portie vis wel weer gehad!

Op 28 maart 1953 overleed Gijsbert. Dirkje ging door met haar werk, nog steeds. Ze naderde nu de 70 en in Austerlitz kende iedereen haar onder de naam "Opoe Barneveld", haar erenaam. Intussen werd het huisje aan de Waterlooweg door de eigenaar verkocht. Dirkje mocht er echter zo lang ze leefde blijven wonen. De kopers dachten toen, dat dat niet zo lang meer kon duren, braken het oude huis af, bouwden een nieuw en Dirkje betrok de benedenverdieping. De jaren gingen verder en Dirkje bleef haar werk doen! Dat konden de nieuwe eigenaren niet verwerken, en ze begonnen Dirkje op allerlei manieren dwars te zitten.

Het werd 1964. Dirkje was nu 82 en besloot dat het nu wel genoeg geweest was. Ze hielp het laatste kind ter wereld: Johan van Dolderen. Meer dan 500 kinderen waren op die manier aan haar zorgen toevertrouwd geweest. In 1972 kon Dirkje het aan de Waterlooweg niet meer volhouden, helaas. Zeer tegen haar zin moest ze "haar" Austerlitz verlaten en haar 90e verjaardag vierde ze in "De Mirtehof" in Zeist. In 1982 werd ze 100 jaar en ze besloot met vakantie te gaan. Zo komt het dat er in Oostenrijk in een hotel een

foto van haar hangt: de eigenaar had nog nooit een 100-jarige in zijn hotel gehad.

Ook in het bejaardentehuis bleef ze bezig: aardappels schillen, groenten schoonmaken, sokken breien. Zo loopt onze vroegere burgemeester Eijsink waarschijnlijk nu nog op sokken van "Opoe Barneveld". In 1987 ging in heel Austerlitz de vlag uit: 105 jaar was ze geworden en maakte zij door Austerlitz een rijtoer. Toen kwam 1989: haar laatste jaar. Begin oktober voelde ze zich niet zo goed meer en op de 10e van die maand is ze rustig ingeslapen.

De heer Eijsink - die haar dikwijls bezocht - noemde Dirkje van Barneveld-Veenendaal in zijn condoleantiebrief "een bijzondere vrouw". Dat is in al zijn eenvoud de beste omschrijving van een eenvoudige Austerlitzse vrouw, die haar lange, lange leven in dienst heeft gesteld van de mensen om haar heen. Zij zal lang in de herinnering van veel Austerlitzers blijven voortleven.

R. Loenen

De put van "Wallenberg" gerestaureerd

Op de heide van Zeist, in wat nu het noordelijke deel van de boswachterij Austerlitz is, bevond zich vanaf 1797 een ontginning, die door de toenmalige eigenaar, Jean Maurice d'Amblé, "Wallenberg" werd genoemd. Er stonden enkele eenvoudige huisjes en er was een waterput. Door leden van de onderzoekgroep "Zandgronden" van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland ("werkgroep Austerlitz") is deze put in 1989 teruggevonden en vervolgens door diverse inwoners van Austerlitz recentelijk gerestaureerd. Op de foto zijn enkele leden van de werkgroep bezig om met behulp van een kraanwagen de put weer op de oorspronkelijke diepte te brengen. Duidelijk is ook de gerestaureerde opbouw te zien.

R. Loenen



Een opname van het uitdiepen van de put in oktober 1989 (foto Historische Werkgroep Austerlitz)

De gemeenteraad (deel 3)

In het eerste jaar van haar raadslidmaatschap had mevrouw Van Hoogstraten diverse botsingen met wethouder ds Adriaanse over de vermindering van het aantal gemeentelijke vroedvrouwen. In de raadsvergadering van 3 april 1924 deed zij een poging om tot aanstelling van een tweede gemeentelijke vroedvrouw te komen. De wethouder beloofde er twee weken later terug te komen.

Op 17 april deelde hij mede, dat burgemeester en wethouders er nog niet van overtuigd waren, dat aanstelling van een tweede vroedvrouw noodzakelijk was. Mevrouw Van Hoogstraten had dit blijkbaar al vermoed, want zij had, tot grote ergenis van de wethouder, de zaak al met de doktoren in Zeist besproken en de beschikbaarheid van één der artsen in geval van nood, min of meer geregeld.

Zij betoogde in de raadsvergadering, dat zij als vrouw veel dichter bij zulke zaken stond, dan de wethouder, omdat een vrouw deze zaken nu eenmaal anders aanvoelt.

Wethouder Adriaanse was het daar bepaald niet mee eens, want hij meende toch wel over dergelijke zaken te kunnen spreken en er niet zo ver vanaf staan. Hij had namelijk zelf op Java meermalen bij een bevalling geassisteerd en van een "rustige sfeer" was daar in den regel geen sprake. Het hele dorp stond er bij en keek er naar. Hij had verder met verwondering vernomen, dat mevrouw Van Hoogstraten al met de doktoren had onderhandeld over de vervanging, terwijl deze zaak tot de bevoegdheden van het college van burgemeester en wethouders behoorde.

Behalve op medisch en sociaal gebied heeft mevrouw Van Hoogstraten vanuit haar christelijke overtuiging ook sterk gepleit voor bescherming van het gezinsleven tegen invloeden van buiten. Op grond daarvan voelde ze zich verplicht het voorstel van burgemeester en wethouders tot het verlenen van ontslag aan gehuwde onderwijzeressen krachtig te steunen.

In een interview met de Zeister Courant van 2 december 1949 ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag zei mevrouw Van Hoogstraten onder meer: "Als ik terugkijk dan is daar veel waar ik vroeger anders over dacht dan thans. Vooral geldt dit voor de vrouw. Eens meende ik, dat haar plaats uitsluitend in het gezin was, maar onder de huidige omstandigheden zie ik het nut van de werkende vrouw meer dan ooit". Zij toonde daarmee, dat ze niet schroomde haar eigen visie op de dingen te wijzigen en op hoge leeftijd nog volledig deel te hebben aan het dagelijks leven. Zij overleed te Zeist op 20 mei 1951.

Een van de onderwerpen van de raadsvergadering in 1923, waarover nogal uitgebreid werd gesproken, is de wederinvoering van de zaterdagavondmarkt.

Een daartoe strekkende motie van het raadslid Van den Brink werd op 26 februari wegens het vergevorderde uur van de agenda afgevoerd en op de agenda geplaatst van 26 maart. Toen de motie op 26 maart aan de orde kwam, merkte de heer Van den Brink op, dat het hem speet dat twee voorstanders van de zaterdagavondmarkt afwezig waren en dat de kans op aanneming van de motie er daardoor niet groter op werd. Hij verzocht de voorzitter dan ook de behandeling uit te stellen tot de volgende vergadering. Het is duidelijk, dat sommigen daar wel moeite mee hadden en de heren Adriaanse en Balhuizen wezen de voorzitter erop, dat het in principe verkeerd is eerst de neuzen te tellen en dan te beslissen of een zaak al dan niet behandeld zal worden. Toch besloot de voorzitter de behandeling maar uit te stellen in de hoop dat zijn beslissing geen precedentwerking zou hebben. Misschien hield hij rekening met het feit, dat hij zelf de zaak een keer had uitgesteld vanwege het late avonduur.

Toen de zaak op 30 april opnieuw aan de orde kwam, deelde de voorzitter mee, dat het college tegen algeheel herstel van de zaterdagavondmarkt was, omdat het college geen plaats meer wilde afstaan aan de standwerkers, die vroeger de meeste herrie veroorzaakten.

Uit eerdere stukken blijkt, dat tegen het eind van de markt de standwerkers met veel lawaai en met gebruik van minder welluidende taal hun zaken aanprezen. Het college voelde wel voor de verkoop van boter, kaas, eieren, bloemen, planten, zaden, wild en gevolgte, maar geen sigaren. Waarom geen sigaren is met niet helemaal duidelijk geworden. Misschien waren de sigaren koopwaar van de standwerkers.

Er waren in elk geval genoeg voorstemmers in de raadsvergadering van 30 april, want er werd besloten een wijziging van de Marktverordening aan de orde te stellen in de daarop volgende raadsvergadering. Dat gebeurde op 28 mei 1923 en sedertdien was het weer mogelijk om op zaterdagavond tot 10 uur een bosje bloemen op de markt te kopen.



Voorheuvcl op marktdag (foto particuliere collectie)

Een van de meest ingrijpende beslissingen in de zittingsperiode 1923-1927 was het besluit van 11 september 1924 tot aankoop van HET SLOT voor f 130.000,- van de N.V. Bouw- en Exploitatiemaatschappij Heemstede te Utrecht, die Het Slot bestemd had voor de sloop.

Een besluit met wel een zeer verstrekkende betekenis. Hoe zouden wij ons Zeist kunnen voorstellen zonder Het Slot?

De volgende raadsverkiezing was in 1927.

In de samenstelling van de gemeenteraad kwam niet veel verandering.

Nieuwe gezichten waren: dokter S.G.F. Bendien met een eigen lijst, waarvan hij 750 stemmen behaalde, terwijl de kiesdeler 496 was. Verder P. Bobeldijk (S.G.P.), J.C. Koren (S.D.A.P.) en J.A. van Lonkhuijzen (A.R.).

De verhoudingen bleven verder ook vrijwel ongewijzigd, maar toch besloten A.R., C.H.U., K.V.P. en S.G.P. met hun respectievelijk 4, 2, 2 en 1 zetels de beide wethouders uit eigen gelederen te kiezen. Naast ds Adriaanse (A.R.) kwam mr F.M.G. van Walsum (C.H.U.) achter de colleegetafel te zitten in plaats van de liberale mr F.A. Beunke.

Tijdens de raadsvergadering van 6 september 1927 zei de heer Van Walsum, de benoeming aanvaardend, dankbaar te zijn voor het in hem gestelde vertrouwen. Hij voegde daar evenwel aan toe dat deze benoeming, hoe aangenaam zij ook mocht zijn, voor hem een pijnlijke kant had, omdat opvolger worden van mr Beunke, die naar het oordeel van zeer velen voortreffelijk werk als wethouder had verricht, bepaald niet aangenaam was. Zij echter, die eenmaal de politieke arena zijn binnengetroden en zich aldaar moeten bewegen, moeten dikwijls met terzijde stelling van hun persoonlijke gevoelens de consequenties aanvaarden van de politieke stelling die ze innemen, aldus Van Walsum.

In de begrotingsvergadering van 8 december 1927 kwam het onderwerp wethoudersverkiezing nog eens uitgebreid aan bod. Het raadslid, D.J. van Nieuwenhuizen (S.D.A.P.) was het niet eens met de aanduiding in de Zeister Courant, dat er 9 rechtse en 8 linkse raadsleden gekozen waren. Hij hanteerde het begrip 9 kerkelijke en 8 niet-kerkelijke partijen en kwam tot de conclusie dat de kerkelijke partijen samen 11 stemmen meer hadden dan de niet-kerkelijke, zodat herkiezing van mr Beunke zijns inziens zeker op zijn plaats geweest was.

Burgemeester Van Tuyll van Serooskerken zei in zijn antwoord op de algemene beschouwingen, dat hem gezegd was dat hij zou zijn tekort geschoten, omdat hij niets gezegd had ten afscheid van de heer Beunke toen deze als wethouder niet werd herkozen. Hij was, zo vertelde hij, er stellig van overtuigd dat de heer Beunke zou worden herkozen en toen dat niet gebeurde was hij zo zeer ontstemd en onaangenaam getroffen, dat het hem beter leek niet te spreken, omdat men die ontstemming dan zeker aan hem zou hebben bemerkt.

De beide wethouders hebben hun zittingsperiode van vier jaar overigens niet uitgediend. Op 25 april 1929 nam ds Adriaanse op 75-jarige leeftijd afscheid. Hij was sinds 1 september 1907 raadslid en sedert 1 september 1917 wethouder. Hij was een veelzijdig man die van 1888-1894 gereformeerd predikant in Zeist was geweest. In 1894 werd hij zendingspredikant op Midden-Java en van 1910 tot 1921 was hij schoolopziener in het arrondissement Rhenen. Als wethouder van onderwijs was hij ongetwijfeld in zijn element.

In de begrotingsvergadering van 8 december 1927 zei Van Nieuwenhuizen dat het vanzelf sprak dat de heer Adriaanse als wethouder herkozen zou worden. Als er sprake is van een rechtse wethouder is hij ongetwijfeld dé man, krachtig, maar ongenaakbaar, vooral voor de organisaties. Spreker denkt daarbij vooral aan onderwijszaken. De heer Adriaanse vraagt nooit advies en let meer op de letter dan op de geest van de wet, aldus Van Nieuwenhuizen.

Wethouder Adriaanse antwoordde daarop dat hij zich dat niet bewust was, maar dat hij graag aan de wettelijke bepalingen vasthield. Hij bekende bang te zijn voor geesten en hield zich maar liever aan de letter van de wet.

Opvolger van ds Adriaanse werd de bekende zeister fotograaf B. Balhuizen.

Op 4 juni 1929 deelde de heer Van Walsum de raadsleden mede dat hij, in verband met zijn benoeming tot adjunct-directeur van de gemeentelijke dienst voor Maatschappelijk Hulpbetoon in Rotterdam, Zeist zou gaan verlaten. Daardoor was er een opvolger nodig, die blijkbaar in "kerkelijke" kring niet aanwezig was, want in de raadsvergadering van 7 november 1929 werd mr Beunke gekozen als wethouder met 11 stemmen van de 18 aanwezige leden.

Tijdens de zittingsperiode 1923-1927 is er vooral op het gebied van de woningbouw en wegeaanleg heel wat bereikt.

In die tijd werden wijzigingen van straatnamen, zoals wijziging van het Mooie Laantje in Prof. Lorentzlaan en Van Driestlaan in Hortensialaan, soms via een mondeling voorstel van de voorzitter afgedaan. Motief was meestal de wijze waarop een bepaalde straatnaam naar buiten werkte, een soort Zeist-promotie.

Een voorstel van burgemeester en wethouders om de Steniaweg in Stenialaan te wijzigen werd op 28 november 1929 door het raadslid Louwerse verdedigd op grond van het feit dat hem gebleken was, dat pensionhouders schade leden wanneer de straat waaraan zij wonen "weg" in plaats van "laan" heet, hetgeen bij vreemdelingen een minder aanlokkelijke indruk scheen te maken.

Het raadslid Figi zei dat ervaring hem had geleerd dat vreemdelingen, hoe belachelijk dit ook moge schijnen, inderdaad de voorkeur geven aan een pension aan een laan boven een pension aan een weg of straat. Het mocht allemaal niet baten, de stemming kwam uit op 8 vóór en 8 tegen, waarna herstemming nodig was in de

volgende vergadering. Op 12 december werd er dus weer gestemd en ook toen was de uitslag 8-8.

Omdat het voorstel van burgemeester en wethouders verworpen was, diende de heer Figi, als raadslid, een voorstel in om aan het verzoek van de bewoners van de Steniaweg te voldoen. Het werd door de voorzitter in stemming gebracht en het was niet zo verwonderlijk dat ook deze keer de stemmen staakten. Er bleef alleen één mogelijkheid over en dat was opnieuw stemmen over dit voorstel in de daaropvolgende vergadering. Dat was op 6 februari 1930. Doordat mr G.A. Diepenhorst, die tijdens de vorige vergaderingen afwezig was, zich nu bij de tegenstemmers voegde, werd de uitslag 8 vóór en 9 tegen; dus het bleef Steniaweg. Jammer voor de pensionhouders van toen.

Im de raadsvergadering van 31 juli 1931 - de laatste in de zittingsperiode 1927-1931 - werd afscheid genomen van twee prominente raadsleden. Dokter Bendien had zo'n drukke praktijk, dat hij nauwelijks meer aan het raadswerk toekwam en jhr F. van de Poll was inmiddels de 70 gepasseerd en had 34 jaar onafgebroken deel uitgemaakt van de gemeenteraad.

Op 1 september 1931 trad de nieuwe raad aan, uitgebreid met 2 zetels omdat Zeist inmiddels ruimschoots het inwonertal van 20.000 overschreden had. De samenstelling was: S.D.A.P. 5, A.R. 4, C.H.(U.) 3, R.K. 2, Vrijheidsbond 3, S.G.P. 1 en Onpolitiek (J.H.M. Kotting) 1.

Het aantal wethouders was met ingang van 1 september uitgebreid van 2 tot 3 en het is duidelijk dat de S.D.A.P. als grootste partij belangstelling had voor een wethouderszetel. De tijd was daarvoor blijkbaar nog niet rijp, want achtereenvolgens werden tot wethouder verkozen de heren B. Balhuizen (A.R.), mr. F.A. Beunke (V.B.) en D. Meeuwenberg (C.H.U.). Er is in de begrotingsvergadering van december 1931 nog veel over gediscussieerd, maar het mocht niet baten.

(Wordt vervolgd)

L. Visser

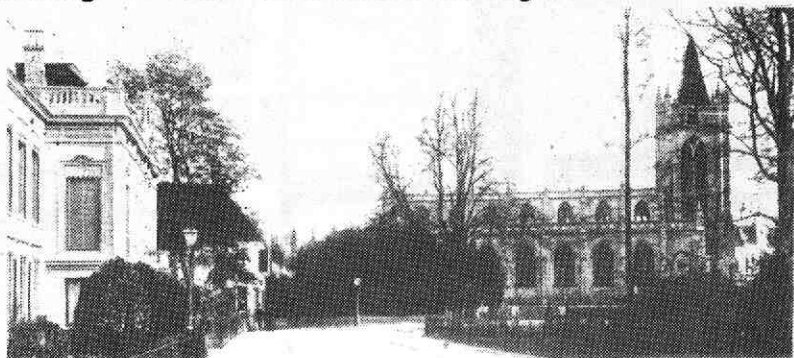
Nieuws voor de contribuanten

Hieronder volgen nog enkele activiteiten van onze stichting. De eerstvolgende tentoonstelling zal worden gehouden in de Zilverzaal van het Slot Zeist van 23 maart tot 20 mei over de geschiedenis van de Oude Kerk. Uit het archief van de Van de Poll-Stichting worden foto's, prenten, briefkaarten en enige voorwerpen getoond. Ook uit het bezit van de Hervormde Kerk wordt archiefmateriaal geëxposeerd. Wij attenderen u nog in dit verband op het boek "De Oude Kerk te Zeist", 4 delen, verschenen in de jaren 1974-1978, waarin de Oude Kerk en de naaste omgeving uitvoerig is beschreven door H.J. van Eekeren. De boeken over de Oude Kerk zijn nog verkrijgbaar bij de stichting.

Vanaf 2 juni is eveneens in de Zilverzaal de expositie over het huis Heemstede te Houten te bezichtigen. In verband hiermede zal op vrijdag 1 juni 1990 de heer L. Wevers, student bouwkunde aan de Technische Universiteit te Delft, ter gelegenheid van de bovenvermelde opening een lezing houden over het huis Heemstede. Aanvang 20.00 uur congreszolder Slot Zeist.

Op 8 september (tevens Open Dag van de stichting en Monumentendag) zal er in de Zilverzaal een tentoonstelling "Zeist en de Muziek" starten, welke tot eind november zal duren.

Wat de excursies betreft, ligt het in ons voornemen in mei een middagexcursie te organiseren naar Woerden en in de herfst even tueel een dagtocht naar Doesburg. Mededelingen hierover zullen binnenkort volgen.



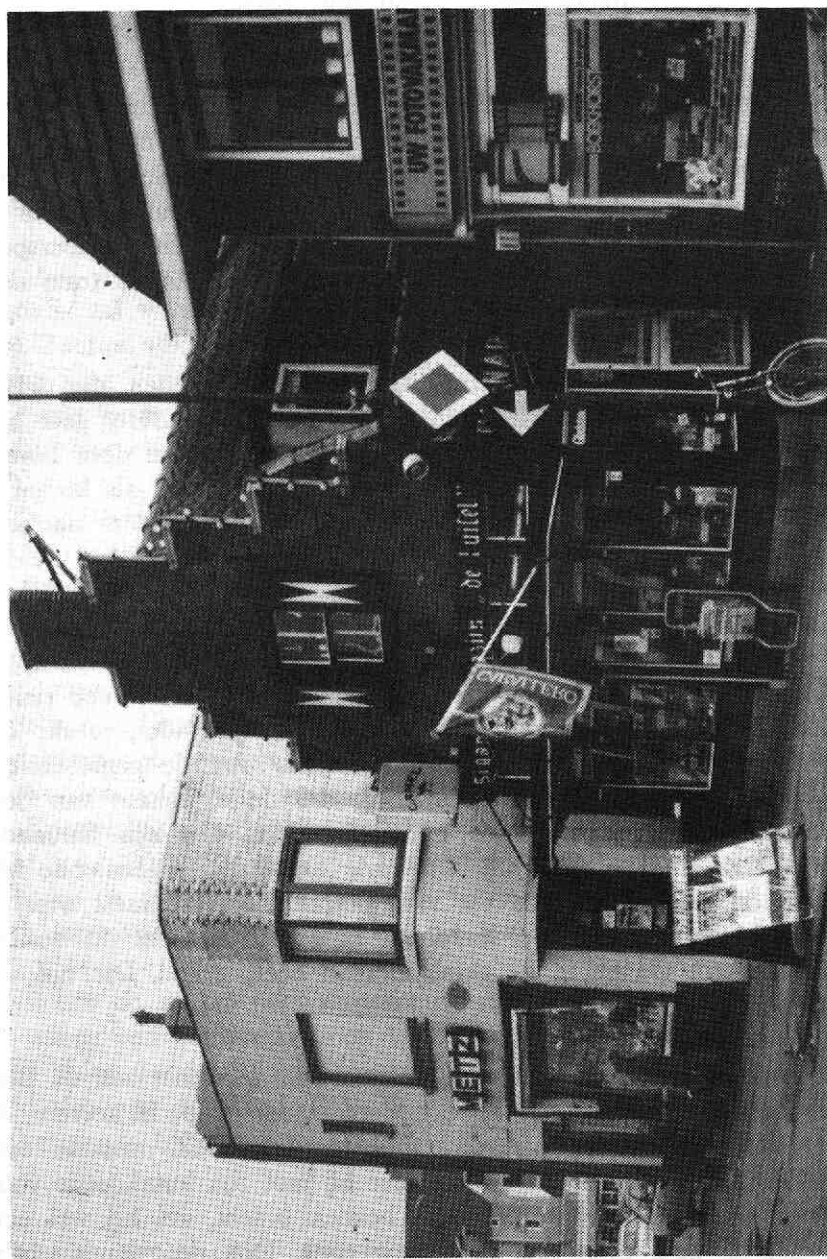
Zeist onder de slopershamer

Twee bekende winkelpanden aan de Emmastraat zijn in verband met de uitvoering van de centrumplannen gesloopt. Het eerst verdween "Metz Warenhuis" op nummer 4 in juni 1989 en in december 1989 werd het sigarenmagazijn "De Luifel", met het karakteristieke trapgeveltje, nummer 2c, gesloopt.

Aan de overkant aan de Voorheuvel op nummer 23, stond een oud winkelpand, waarin sinds 1953 Joop ten Have zijn kruidenierswinkel dreef. Het winkelpand werd eveneens in december 1989 gesloopt.



Kruidenierswinkel van Joop ten Have aan de Voorheuvel vlak voor de sloop in december 1989 (foto J. Span)



De winkel van Metz en het sigarenmagazijn De Luifel aan de Emmastraat, 1989 (foto H. Wels)

Merkwaardige zaken, mij bekend

Ditmaal een minder smakelijke milieu-affaire

"In de twintiger jaren placht het Koninklijke Zeister Harmonie Muziekgezelschap in de zomermaanden éénmaal per maand, als ik het goed heb op een woensdagavond, in zijn muziektent in het Walkartpark te concerten. De "Harmonie" was vanuit de tent in de tuin van hotel Schneider daarheen verplaatst wegens verkeersproblemen en datzelfde verkeerslawaai (vooral de knarsende tram destijds!) deed haar ook uit het park verdwijnen.

Wij zien nu maar af van allerlei andere omstandigheden, die dergelijke openluchtconcerten ongunstig gingen beïnvloeden. Het gaat hier ook niet om de ongunstige beïnvloeding van het milieu door lawaai. En het zij verre van ons om blaasmuziek in de avond als lawaai te kwalificeren. De "Alte Kameraden Marsch" is iets anders dan een knarsende tram.

Neen: de zeister burgerij en wat zomergasten zaten aan tafeltjes in het park, omringd door een grote schare van minderbedeelden. Ze kregen hun consumpties, de kinderen meestal "Ranja met een rietje", vanuit de Oranjerie in het park. Nu kwam mijn vader, in die tijd gemeentearchitect en als zodanig "opperbaas" van de gemeentelijke parken tot de ontstellende ontdekking dat de exploitant van deze openluchtverversingssalon voor het toebereiden van zijn limonades gebruik maakte van de in de Oranjerie aanwezige zogenaamde kiebelton, dat wil zeggen een vat van waaruit vloeibare mest over de diverse bloembedden werd verspreid. Ik geloof niet dat dit destijds aanleiding tot vragen in de gemeenteraad heeft geleid. Die tijd was daar nog niet rijp voor.

De gemeentelijke mestvaalt werd bijvoorbeeld ingericht aan de Blikkenburgerlaan op een van de Broedergemeente gepacht terrein, direct achter de huizen aan de Dribergseweg. Daar woonde onze oude huisdokter Kortlandt en wanneer hij met zijn huurkoetsje voorrijdend aan ons een professioneel bezoek bracht, zei hij wel eens dat het bij hem thuis niet zo prettig rook. Ook de zweminrichting

aan de vaalt had zo zijn bezwaren. Wat verder stroomopwaarts loosden er riolen op en ook de koeien waren niet "stuben-rein".

Het enkele ziektegeval van "Weill" verschafte de huisarts (f 5,- per visite) weer wat werk. Vele huizen beschikten in die tijd nog over een pomp in de keuken. Men vond een dergelijke installatie van de buitenplaatsen tot in de daggelderswoningen.

Dat het water zich direct naast de faecaliënaafvoer van de toiletten bevond, gaf weinigen reden tot zorg. Wel onze scheidekundeleraar Van Zanten op het lyceum, die bij zijn lessen dit zeer beeldend tot uitdrukking placht te brengen. En om heel eerlijk te zijn: aanzetten tot verbetering waren er ongetwijfeld, maar van doorzetten was slechts hier en daar sprake.

Sinds 1902 bestond voor Zeist en een aantal omliggende gemeenten een gezondheidscommissie. Vóór 1927 loosden de zeister riolen op de Biltse en Zeister Grift en bij de sterk in aantal groeiende bevolking nam de vervuiling van de openbare wateren in de omtrek van de uitlozing- en de schippersloot (Lageweg/Slotvijver), Slotvijvers, zwemplaats onrustbarend toe. In 1927 stelde het gemeentebestuur een afdoende verbetering in uitzicht, iets waarmee de gezondheidscommissie erg gelukkig was: de uitlozing van het gemeenteriool zal worden verplaatst naar een terrein aan de Biltse Grift, beneden de Koppelsluis (mr Fr.A. Beunke, de gezondheidscommissie voor Zeist c.a. 1902-1927, blz. 25). Daarmee zal de gemeente Zeist dan meer en de gemeente De Bilt (niet vertegenwoordigd in de gezondheidscommissie!) minder gelukkig zijn geweest.

Tenslotte: de zeister bouwverordening van 1904 bevatte de bepaling, dat alleen een bouwvergunning mocht worden verleend, wanneer het water door de gezondheidscommissie was goedgekeurd. Op pompen werd dus nog gerekend. Maar hoe stond het met de pompen van de bestaande bebouwing?

J. Meerdink

Nieuwe contribuanten

De 20e jaargang kunnen wij beginnen met het begroeten van 14 nieuwe contribuanten, te weten:

mevrouw E. Bos-Zimmerman, Slotlaan 155/4
mevrouw E.G.M. Cremers, Prins Hendriklaan 31
mevrouw J.J. van Eck, Van Tetslaan 13 II
mevrouw G.M. van Eggelen, Tesselschadelaan 31
de heer M. van Ginkel, Ernst Casimirlaan 3
de heer N. Huisman, Steynlaan 25a
de heer J. van Kesteren, Schaerweijdelaan 164
de heer ir. D.E.M. Koopmans, Anna Paulownalaan 53
mevrouw E.J. van Loon, Nijenheim 7201
de heer T.G.S. Reitsma, Oranje Nassaulaan 44
mevrouw D. Schönau, Burg. Van Tuylllaan 52
de heer H.G. Smeerman, Enschede
de heer drs. J.G. Steenbeek, Krakelingweg 83
mevrouw Th.L. Swillens, Bilthoven.

"Zo lang de voorraad strekt" willen wij doorgaan met het beschikbaar stellen van het Straatnamenboek van de heer L. Visser voor nieuwe contribuanten. Helpt u ook dit jaar weer mee onze stichting bij vrienden en familie aan te bevelen?

Wij rekenen graag op u, dan doen wij als steeds ons best de stichting zo aantrekkelijk mogelijk te maken.

H. Wels, administrateur

De redactie wenst U vrolijke Paasdagen.

EEN ZEISTER VRIEND VAN VINCENT VAN GOGH de schilder Anthon van Rappard

"Ik hoop dat ge er niet op tegen hebt ik u als een vriend beschouw en gij zult van uw kant mij ook als zoodanig beschouwen. En ik voor mij geloof dat gij 't met mij eens zult zijn als ik eene vriendschap beschouw als moetende zijn een actie en niet een gevoelen alleen" "Weet ge waar ik wel eens zeer naar verlangen kan? Het is naar uw atelier eens te zien. En dat niet alleen, maar ook zoo het territoir waar ge gewoonlijk wandelt en scharrelt om motieven te zoeken. Er zijn zeker in Utrecht ook wel mooie hofjes en stegen".

Zo schreef Vincent van Gogh tussen februari en maart 1883 aan zijn vriend Anthon van Rappard, kunstschilder als hij en geestverwant van hem. De bescheiden aristocraat en de domineeszoon, beiden door hun kunst gedreven. Een kunst die in de tweede helft van de 19e eeuw nauw aan de sociale problematiek raakte. Vincent noch Anthon verkochten een noemenswaard aantal van hun schilderijen. Voor Vincent die zich - gedreven als hij was - wel in de laatste plaats om de mogelijke verkoop van zijn werk bekommerde, betekende dit meer dan voor Van Rappard, een welgesteld man, bij wie van uit een andere invalshoek evenmin de verkoop voorop stond. Misschien kon hij om welke reden dan ook moeilijk van zijn werk scheiden. Hoe dit ook zij, het is een feit dat het werk van Van Rappard in particulier bezit vrij zeldzaam is. Wie was deze man aan wie Vincent (maart-april 1883) schreef: "In alles van u stel ik belang en zie er iets van of hoor ervan met sympathie, of ze al dan niet naar een expositie gaan is iets wat ze evenmin schelen kan als wat voor soort lijst ge er om hebt gedaan. Nu adieu schrijf weer eens spoedig".

Anthon werd 15 mei 1858 in Zeist geboren als derde kind van jhr mr Frans Alexander Lodewijk ridder van Rappard en Suzanna Adriana Carolina Lantsheer. Het geslacht Van Rappard zou volgens de overlevering tot de Zwitserse oeradel hebben behoord, maar heeft zich in de loop der eeuwen langs de Rijn naar het noorden

verplaatst. Met de titel "Edle von" verwierven ze de rijks- en Beierse (Kurpfälzische) adeldom en op het einde der 18e eeuw vinden wij ze in Pruisische dienst aan de grens van Nederland. De overgrootvader van de schilder, Carel Paul George werd in 1749 te Kleef geboren, was advocaat in Emmerik, Pruisisch richter over Zevenaar, Huissen en De Lijmers (vòòr 1815 behoorden deze gebieden tot Pruisen) en laatste proost van het kapittel van St Marie te Utrecht. Hij overleed te Utrecht in 1825. Inmiddels was het geslacht Van Rappard met de titel "ridder" bij de Nederlandse adel ingelijfd. Zijn zoon Frans Alexander, in 1793 te Utrecht geboren en daar in 1867 overleden, was onder andere secretaris-generaal van het Departement van Oorlog. De vader van onze schilder, Frans Alexander Lodewijk, was het vierde kind van deze secretaris-generaal. Hij zag in 1828 in Den Haag het levenslicht, maar trok al gauw naar het Utrechtse. Het grootste deel van zijn leven woonde hij in onze provincie en dan deels in de stad, deels in Zeist. In Zeist gaf hij zijn kracht ook aan het bestuur der gemeente. Later werd hij commies-chartermeester van het oud Provinciaal Archief in Utrecht. In 1853 trouwde hij te Middelburg Suzanna Adriana Carolina Lantsheer (1832-1902). Het echtpaar had vier kinderen, waarvan de oudste twee, Frans Alexander Johan Frederik (1854-1923) en Henriëtte Maria Elisabeth (1856-1874) in Den Haag en de jongste twee, de schilder Anthon Gerhard Alexander (1858-1892) en Wilhelmina Elisabeth (1861-1934) te Zeist geboren waren. De familie Van Rappard heeft te Zeist op verschillende adressen gewoond. In het midden der 19e eeuw waren de nieuwe buitenplaatsen langs Utrechtse- en Driebergseweg door de diverse patricische families, voornamelijk uit de grote steden in het westen afkomstig, bewoond. De rijke geldaristocratie uit Amsterdam (Voomborgh, Labouchere, Van Loon) gaf daarbij de toon aan. De aristocratische Van Rappards beschikten niet over die overvloedige middelen, maar er waren nog voldoende herenhuizen in Zeist beschikbaar, waar ze zich op een aan hun stand waardige wijze konden vestigen. Langs de Utrechtseweg bijvoorbeeld kwam in de vijftiger jaren tussen Lommerlust en de Montaubanstraat een aantal ruime behuizingen gereed. Bovendien waren er op de pleinen der Broedergemeente mogelijkheden. Sinds het midden der 19e eeuw woonden daar telkens

patricische families, die ofschoon geen leden der gemeente, zich wel als vrienden van haar beschouwden. Wij denken hier aan de in de tijd der Van Rappards op het Zusterplein wonende Van Lenneps; later op het Broederplein een andere Van Lennep, d'Ablaing van Giessenburg, Van der Mersch, enz. De grote huizen, in de 18e eeuw door doopsgezinde gemeenteleden neergezet, waren nog niet gesplitst en de Broedergemeente telde toen slechts enkele honderden leden bij wie de middelen meestal niet zo rijkelijk vloeiden als bij hun voorvaderen in de 18e eeuw. Het echtpaar Van Rappard, ten tijde van de geboorte van hun jongste kinderen in Zeist gevestigd, woonde in de zestiger jaren in het middenhuis tussen de kerk en het huidige kerkelijk kantoor, Zusterplein 16. Daar moet onze schilder zijn kinderjaren hebben gesleten. Zijn middelbare schoolopleiding ontving hij op de rijks-h.b.s. in Utrecht. Zou het gewaagd zijn te veronderstellen dat hij de lagere school voor jongens van de Broedergemeente heeft bezocht? Daar slechts registers van het jongensinternaat over de periode 1820-1880 beschikbaar zijn en omtrent externe leerlingen uit die periode niets werd bewaard, kunnen wij hierover niets met zekerheid zeggen, al is het om de volgende redenen wel zeer waarschijnlijk: Anthon woonde praktisch tegenover de school, een school, die bovendien een wat wij nu een elitair karakter zouden noemen, had.

In het rondboogfronton van de in 1915 gebouwde nieuwe school op de hoek van de Lageweg en de Nassau-Odijklaan stond niet voor niets: "Jonge Heerenschool der Evangelische Broedergemeente". Zeist was zelfs toen nog een dorp van heren, burgers, boeren, arbeiders en daggelders. Strikt onderscheiden standen, kortom het deftige dorp van Johan de Meester, die zijn roman over de "zonde in het deftige dorp" in 1912 publiceerde.

De jongensschool was door het gehele land bekend en het internaat had zelfs vrij veel Engelse pupillen naast Nederlandse jongens van patricische herkomst. In dit verband is het wel merkwaardig om te vermelden dat aan het eind der zeventiger jaren Louis Charles de Bourbon internist op het Broederplein was. Het betreft hier een kleinzoon van Naundorff, die zich voor de ongelukkige dauphin,



afb. 2 De jonge Johan de Meester, lezend

zoon van Lodewijk XVI uitgaf en als zodanig door koning Willem II door toekenning van de naam "De Bourbon" werd erkend. De hier vermelde pupil werd 1865 te Arnhem geboren en vertrok in 1879 naar Delft. Deze kleine uitweiding moge dienen om de waarschijnlijkheid te onderlijnen dat de kleine jongen uit de protestantse familie Van Rappard zeker niet de "burgerlijke" dorpsschool, maar wel het Broedergemeente-Instituut zal hebben bezocht. Aan het eind der zestiger jaren is de familie verhuisd. Ze woonde 1868-1869 in een der nieuwgebouwde herenhuizen aan de Utrechtseweg tussen Lommerlust en de Oude Kerk (nrs 127-133). In het midden der jaren zeventig treffen wij haar aan, wonend op de Krullelaan (het gedeelte tussen Woudenbergseweg en Wilhelminalaan, waar toen slechts één herenhuis vrijwel in het bos stond, een pand dat in 1905 als nr 24 genummerd was). En tenslotte aan de 1e Hogeweg (in 1905 nr 25), de villa "Boschzig" ter hoogte van de tegenwoordige City-bioscoop. In 1879 heeft de familie Van Rappard Zeist definitief voor Utrecht verwisseld. Ook als Zeister ingezetenen hebben ze trouwens frequent in Utrecht vertoefd. Tot zijn 18e jaar heeft de schilder evenwel zonder enige twijfel zijn pied à terre in Zeist gehad. Ook nog in de tijd toen hij, na de lagere school, in 1872 de rijks-h.b.s. in Utrecht ging bezoeken. Hij volgde het onderwijs daar tot 1876 en zal dus geen eindexamen hebben behaald.

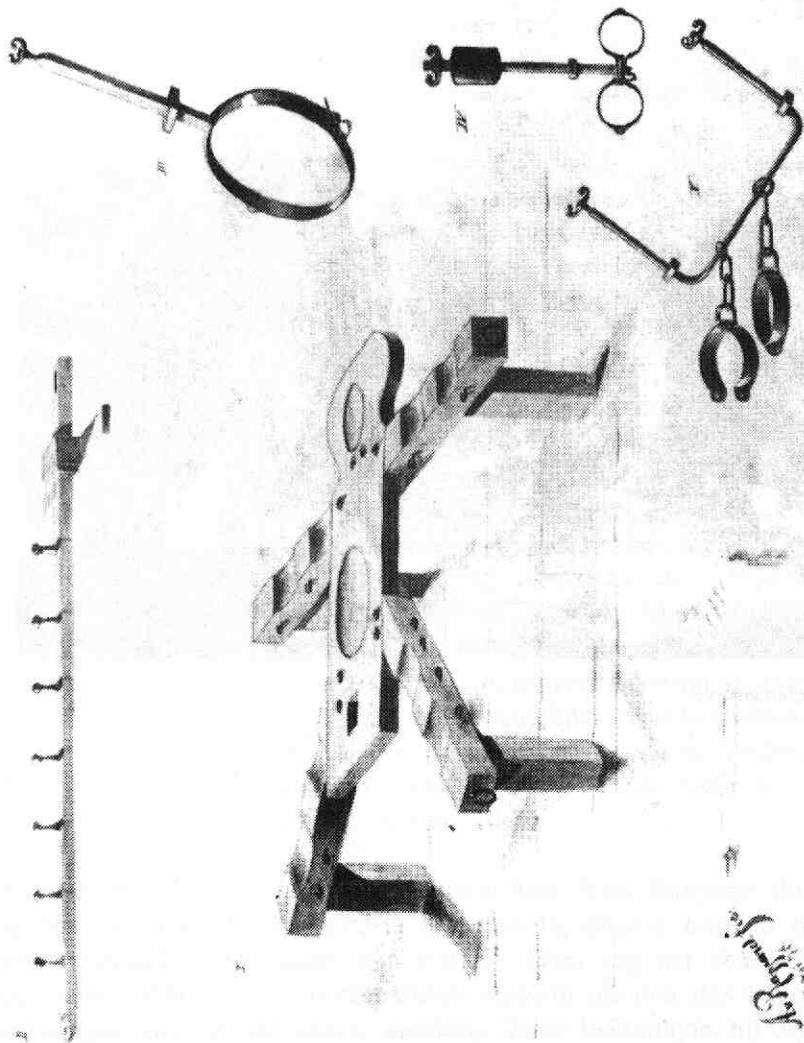
De oude heer Van Rappard was jurist en ook uit dien hoofde een waardevol gemeentesecretaris en -ontvanger van Zeist. Hij is dat trouwens slechts van 17 mei 1861 tot 11 juni 1863 geweest. De ambtelijke jaren werden nog door het lidmaatschap van de gemeenteraad gedurende enige tijd (4 april 1865-23 juni 1866) gevolgd. Wij vinden Van Rappard in de Weekbode van 22 maart 1865 als kandidaat voor de gemeenteraad aanbevolen als: "een man die bij onafhankelijkheid en zelfstandigheid, kunde en geschiktheid voegt". Fraai 19e eeuws proza zonder twijfel. Een jaar later verlaat hij de Raad alweer en heeft mijn overgrootvader G. Meerdink de eer om als zijn opvolger te worden aanbevolen. Dat was dan een Raad, die uit de plaatselijke adel (c.q. buitenplaatsbezitters), een Broedergemeente-notabel en enkele "burgers" bestond. Vader Van Rappard was een kunstzinnig en ook zachtzinnig man, die ook zeer in geschiede-

nis was geïnteresseerd. Niet voor niets ging hij naar Utrecht om daar archivaris van de provincie te worden. Nu zouden wij hem rijksarchivaris in de provincie noemen. Verder genoot hij van de natuur, hetgeen ook in de "trektochten", die hij met zijn zoon door Noord-Holland en op Texel maakte tot uiting kwam.

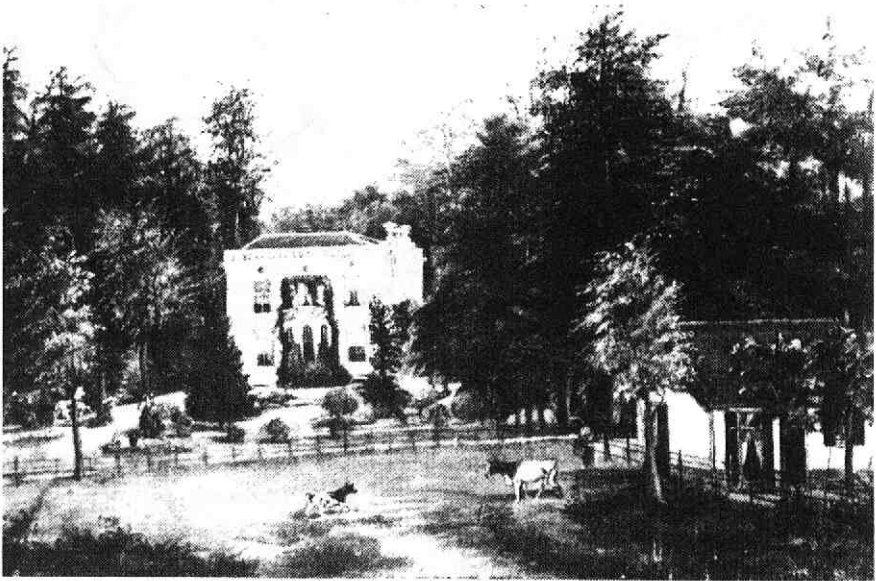
Het gezin Van Rappard moet in Utrecht een opgewekt leven hebben geleid. De kinderen werkten mee aan een literair-humoristisch weekblad, orgaan van het amateurtoneelgezelschap Thalia. De aanstaande schilder Anthon zat in de redactie. In de zomer van 1876 reist hij met zijn vriend Johan de Meester door Zuid-Duitsland tussen Baden-Baden en Schaffhausen. In datzelfde jaar ook gelukt het hem van zijn vader toestemming te krijgen toelatingsexamen te doen voor de Rijksacademie te Amsterdam. Hij vermeldt daarbij dat hij particulier leerling is van de Utrechtse schilder A.E. Grolman. Toegelaten verhuist hij van Utrecht naar de Vijzelstraat in Amsterdam.

Johan de Meester had Van Rappard in Zeist ontmoet. Hij woonde daar met zijn moeder, zijn twee broers en een zuster tussen 1869 en 1875. In die jaren was Johan 9-15 jaar oud en Van Rappard tussen 11 en 17 jaar. Mevrouw De Meester en haar kinderen bewoonde een huis naast de Oude Kerk en de Van Rappards hebben dicht bij die kerk aan de Utrechtseweg gewoond. Zeer waarschijnlijk waren de beide artiesten in de dop al schoolvriendjes, in elk geval gedurende korte tijd bijna burens. Tijdens hun trektocht door het Zwarte Woud worstelde de jonge Van Rappard met het probleem of hij in zijn verdere leven een roeping als schilder zou volgen dan wel een marineloopbaan - een wens van zijn vader, waar hij zelf ook niet onverschillig tegenover stond - zou kiezen. Vader en zoon werden het er tenslotte over eens dat een kunstenaarsloopbaan, gegeven Anthon's gaven en voorkeur, aangewezen was. Het gezin was toen al permanent in Utrecht gevestigd.

Heeft Van Rappard in Zeist iets getekend of geschilderd dat voor ons topografisch of om een andere reden interessant is? In 1876 besloot de gemeenteraad de nog in het raadhuis aanwezige straf-



afb. 3 Uit Zeist afkomstige strafwerktuigen, thans in het Rijksmuseum Gevangenpoort te Den Haag



afb. 4 Schærweyde

werktuigen uit een grijs verleden aan het Rijk ter plaatsing in het museum van de Gevangenpoort in Den Haag ten geschenke te geven. Vader Van Rappard had, wij zagen het hierboven, nauwe banden met het gemeentebestuur en Van Rappard jr maakte van die gruwzame instrumenten (waaronder een radbraakwerktuig) een tekening, thans in het gemeentearchief, voor ze naar Den Haag werden verzonden.

Tussen 1875 en 1879 vervaardigde hij een afbeelding van het buiten Schaerweyde aan de Utrechtseweg. Het huis was te identificeren op grond van een lithografie in P.J. Lutgers, Gezigten in de omstreken van Utrecht (1869). Een mooie portrettekening van de jonge Johan de Meester lezend bevindt zich in het rijksprentenkabinet.

De Van Rappards hebben nu definitief Zeist verlaten en Anthon studeert en werkt van 1876 tot 1879 te Amsterdam aan de academie, maar blijft met Johan de Meester verbonden. Toen de jonge De Meester, die schrijver en dichter wilde zijn, wijsgeer zelfs en verkondiger van een pessimistische levensleer, om den brode het beroep van journalist koos, werd hij daartegen door zijn vriend Anthon gewaarschuwd. En terecht: als literator bleek Johan later nooit een zoeker naar louter schoonheid te zijn, maar streefde hij naar menselijkheid en levensbegrip, naar levensgewaarwording. De Meester was bezeten van een hartstochtelijke waarheidsdrang met een sociaal mededogen en een sociale kritiek in de ondergrond. Hoe zeer kan dit alles ook gezegd worden van Anthon's latere vriend en kunstbroeder Vincent van Gogh.

Intussen was het wel zo dat de oude heer Van Rappard de zoon bij zijn opleiding te Amsterdam stimuleerde, daarbij hopen dat hij een kunstschilder van naam zou worden. Daar zag het ook wel naar uit, want Anthon wordt herhaaldelijk vermeld als een der begaafde leerlingen van de betrokken afdeling. Toch beëindigde hij zijn opleiding te Amsterdam al in maart 1879 om in mei-juni van dat jaar een studiereis naar België te maken. Evenals tijdens zijn reis door het Zwarte Woud vulde hij in België een schetsboek met tekeningen. In augustus vinden wij hem in Voorst (Gelderland) op bezoek

bij Johan de Meester. Ergens steekt er iets rusteloos in de jonge ridder, want in oktober gaat hij al weer naar Parijs en wordt leerling op het atelier van J.L. Gerôme (1824-1904), een historieschilder, die zich vooral op taferelen uit de klassieke oudheid en op oosterse scènes toeleigde. Van Rappard leerde daar vooral op accurate academische wijze naar het model te tekenen. Erg gelukkig was hij overigens te Parijs, waar hij tot april 1880 bleef, niet. De betekenis van dat verblijf ligt voor ons bij uitstek in zijn ontmoeting met Theo van Gogh tijdens een bezoek aan de Galerie van Goupil aan de Boulevard Montmartre. Theo was in die tijd daar werkzaam. Na een kort verblijf in Brussel vinden wij Anthon weer in Utrecht. Hij wordt lid van het Genootschap Kunstliefde, waarin Utrechtse beeldende kunstenaars zich hadden verenigd en werkt in Utrecht en Loosdrecht. Maar in september is hij alweer in Brussel, laat zich inschrijven in de Académie des Beaux Arts in de "classe peinture nature" en betreft er een atelier. Het is in deze periode dat het contact tussen Van Rappard en Vincent van Gogh ontstaat.

Zwaar gedesilluseerd kwam deze laatste uit de mijnstreek van de Borinage, waar hij als evangelist had trachten te werken, naar Brussel. Hij was ervan overtuigd dat hij zich alleen als schilder zou kunnen waar maken. Dat daar zijn ware roeping als mens en kunstenaar lag. Het was Theo van Gogh, die zijn broer op Van Rappard als verwante geest opmerkzaam maakte. Van Rappard stond Vincent toe dagelijks op zijn atelier te komen werken. Er ontstond een wederkerige bewondering en vriendschap, die vijf jaar duurde.

Na Vincent's dood schreef Van Rappard aan zijn moeder: "Ik herinner me, als ware het gisteren gebeurd, het ogenblik van onze eerste ontmoeting in Brussel, toen hij 's morgens om 9 uur mijn kamer binnenkwam. Hoe wij in het begin niet erg goed met elkaar konden opschieten, maar des te beter toen wij een paar keer samen hadden gewerkt". "Wij hebben met elkaar gemeen dat wij onze motieven zoeken in 't hart van het volk", schreef Vincent aan Anthon in een van de vele brieven, die zij in die periode met elkaar wisselden. En inderdaad, deze in welvaart opgegroeide jonker was gelukkig zich op te sluiten in de bedomptheid van Brabantse

weversstulpen en schilderde met liefde het zwoegen van arbeiders op steenfabrieken. Hij streefde ernaar dit alles fel en expressief tot uiting te brengen. Daarbij bleef hij toch wel meer dan Vincent binnen academische grenzen. Vincent was nu eenmaal één en al emotie en een artiest, die alleen aan zijn eigen innerlijke wetten gehoorzaamde. Een baanbreker, die misschien zonder het zelf te beseffen de grote picturale vernieuwer werd. Van Rappard had een bescheiden, fijnere structuur, maar was toch op dezelfde toon gestemd als Vincent. Hij stelde nu eenmaal grenzen, die de anders gearde Vincent niet kende. Wel mogen wij van Van Rappard zeggen, dat hij een der eersten, zo niet de enige was, die in de tachtiger jaren in Vincent's uitzonderlijk talent geloofde. Theo dan uitgezonderd.

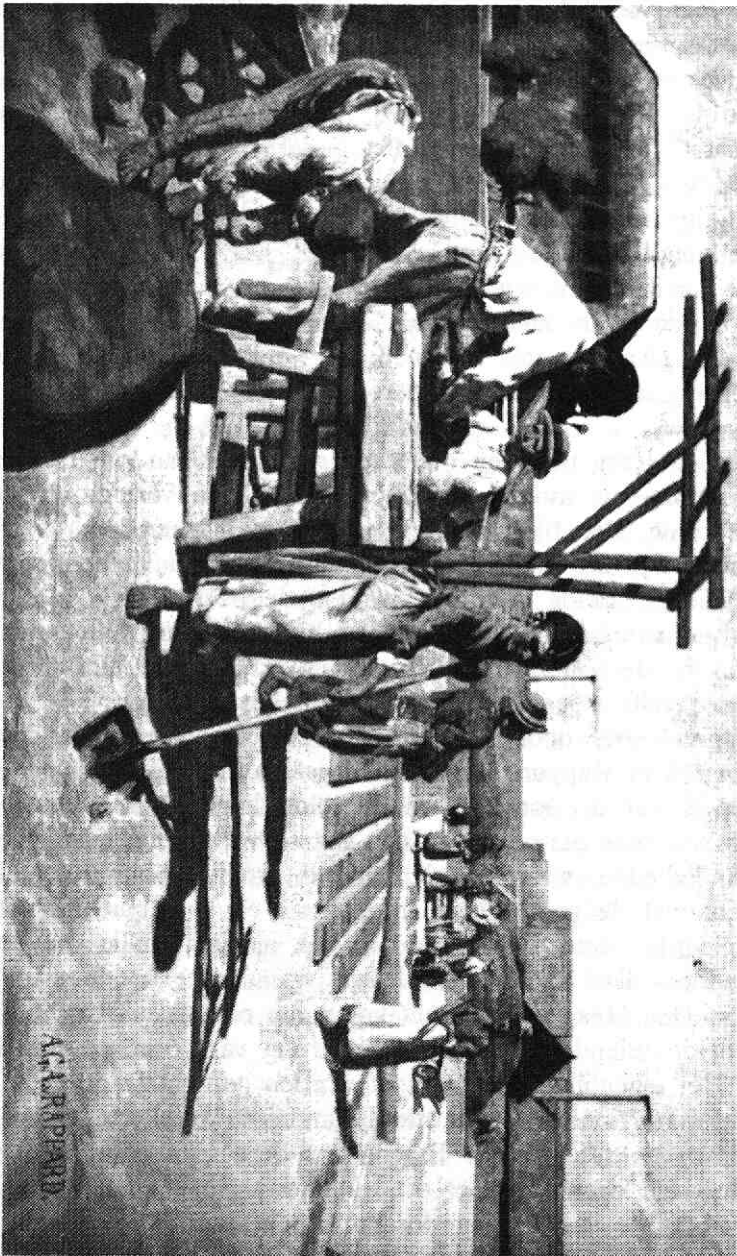
In een brief aan Theo van 1 november 1880 vermeldt Vincent Van Rappard voor het eerst. De twee kunstenaars hadden elkaar gevonden. In het voorjaar van 1881 hebben ze regelmatig contact. Anthon gaat in mei naar Utrecht terug, maar logeert dan in juni enige weken bij de familie Van Gogh in de pastorie te Etten. Beide schilders trekken daar met elkaar op, schilderen en tekenen. Inmiddels was Van Rappard in 1880 lid van Kunstliefde in Utrecht en in oktober 1881 van *Arti et Amimitiae* te Amsterdam geworden. Sinds mei 1881 woont hij bij zijn ouders in Utrecht en is Vincent naar Etten teruggekeerd. In die tijd ontstaat er tussen beide kunstenaars een drukke briefwisseling, waarvan helaas alleen de brieven van Vincent aan Van Rappard bewaard gebleven zijn. (Ze werden in 1937 door de Wereldbibliotheek uitgegeven en later opgenomen in de volledige editie van Vincent's brieven door de weduwe van Theo en haar zoon ir. V.W. van Gogh). Uit die brieven komen duidelijk de karaktersverschillen der beide kunstenaars naar voren. Beiden zijn geïnteresseerd in lithografieën uit Engelse en Franse geïllustreerde bladen (bijvoorbeeld Van Breton en Herkomer), die veelal een weergave zijn van het dagelijks leven van de sociaal minder bedeelenden. In de tachtiger jaren was het nog niet wel mogelijk foto's typografisch in tijdschriften te reproducieren en verschillende tekenaars werden voor werk van deze aard ingeschakeld. Anthon en Vincent legden portefeuilles met verzamelingen van dergelijke litho's aan en wisselden exemplaren onderling uit. In hun correspondentie

spreken ze van het schilderachtige, het tekenachtige en uiten ze hun bewondering voor de desbetreffende kunstenaars. Met name Vincent ontleent er ook motieven voor zijn schilderijen aan. Van sociale bewogenheid blijkt uit hun correspondentie eigenlijk weinig, hoewel de onderwerpen hen bijzonder interesseren. Ze vragen ook voortdurend een oordeel over elkaars werk. Zo bijvoorbeeld in maart/april 1883: "Betreffende uw tegelschilders (Bedoeld wordt hier de tegelfabriek Westraven, die destijds dicht bij de steenfabriek "Ruimzicht" gelegen was J.M.) - dat gij er weer aan bezig zijt hoorde ik met belangstelling - hoe het is en hoe het worden zal interesseert mij bijzonder. In alles in verband tot dit schilderij of tot andere schilderijen van u stel ik belang en zie er iets van of hoor er van met sympathie. Of ze al dan niet naar een expositie gaan is iets wat me evenmin schelen kan als wat soort lijst ge er om hebt gedaan". Van Rappard was een bescheiden man, weinig zeker van zichzelf, bij buien depressief. Dit kan bijvoorbeeld ook blijken uit het feit dat hij zich in oktober 1886 nog eens bij de Rijksacademie te Amsterdam laat inschrijven. Ongetwijfeld hebben deze en dergelijke brieven van Vincent voor hem een belangrijke steun in de rug betekend. Maar ook Vincent zoekt raad: "Zoo ook wanneer ik bij u kom, ik kan niet verbergen ik voor mijzelf niet precies de toekomst heel helder zie en het twijfelachtig reken of ik zal kunnen doen wat ik mij voorstel te doen. Ik zoek dan ook een raad te schaffen met u om misschien wat licht te krijgen. Ik geloof gij een zeker oog op mijn werk hebt en uw oordeel in sommige gevallen mij van veel nut zou kunnen zijn om als ik bijvoorbeeld studies voor iets heb het tot een definitief geheel te vormen. Juist omdat ik uw opinie waardeer zoo is 't noodig ge ook mijn gedachten wat kent. En neem ik genoeg bespiegelingskracht waarschijnlijk hebt om ook dan wanneer ge niet alles met me eens zoudt zijn, mijn zienswijze te kunnen begrijpen".

Zo tasten beide kunstenaars als goede vrienden naar elkanders oordeel. Ze zijn zich bewust van hun grote karakterologische tegenstellingen. Hun vriendschap houdt het evenwel uit, want in de diepere lagen van hun persoonlijkheid, in hun gemeenschappelijke belangstelling en ook in hun kunstenaarschap vinden ze iets van overeenstem-

ming. Het verschil in maatschappelijke achtergrond is manifest, al behoorde Vincent's familie toch wel tot de groep van "de dokter, de dominee en de notaris" om met Jan Greshoff te spreken (Liefdesverklaring, Verzamelde gedichten, 1956). Maar niet alleen het niet overmatig grote standsverschil, het ouderlijk huis van Vincent en dat van de Van Rappards hadden uiteenlopende instellingen ten opzichte van het kunstenaarschap van respectievelijk de oudste (Vincent) en de jongste (Anthon) zoon. De oude heer Van Rappard werd in 1882 voorzitter van Kunstliefde te Utrecht en was met het beroep van zijn zoon als kunstschilder ingenomen, steunde hem ideëel en materieel. Anthon zelf wordt bij de oprichting van de Utrechtse Kunstkring in 1883 haar eerste secretaris.

Vincent had erg te lijden onder de weerstand van zijn familie tegen zijn roeping als kunstenaar. Zijn broer Theo vormde de gunstige uitzondering. Ten tijde van zijn verblijf in Nuenen beklagt hij zich daarover bij die broer: "De Van Rappards handelden verstandig, maar hier!!!" Beide vrienden deelden de overtuiging dat kunst een hoogst ernstige zaak was en in de jaren van hun vriendschap stelden ze de waarde van elkanders werk hoog. Vincent ging Van Rappard zelfs steeds hoger inschatten. Niettemin werd in 1885 hun correspondentie door Vincent abrupt afgebroken. In september ontvangt Van Rappard de laatste brief. Anthon heeft eigenlijk nooit begrepen wat de oorzaak van die plotselinge breuk is geweest. Er waren wel eens perioden van een zekere verkoeling, maar onder alle omstandigheden was hij zijn vriend trouw gebleven. Ook toen Vincent met de prostituée Sien Hoornik en haar kind in Den Haag samenleefde - iets dat toen velen, ook in zijn familie van hem vreemde - liet Van Rappard zijn vriend niet in de steek, zocht hem in Den Haag op. Vincent komt dan ook naar Utrecht. En zouden beide vrienden niet in de omgeving van Zeist gewandeld hebben? Het eigenlijke conflict moet worden gezocht in de grote gevoeligheid van Vincent ten aanzien van enige kritiek op zijn kunst en op zijn wijze van werken. Ergens was deze man onberekenbaar. Op een bepaald ogenblik moet de kritiek van zijn vriend, hoe mild ook geuit, hem te veel zijn geworden. Jaren hadden ze echter elkaars kritiek niet alleen verdragen, maar er zelfs om gevraagd. Hoe dit



afb. 5 Arbeiders op steenfabriek Ruinzicht te Jutphaas

AG. L. R. P. A. P. D.

ook zij, Vincent breekt met Van Rappard, verlaat Nederland en vestigt zich in 1885 te Antwerpen. Laten wij eens bezien met welke schilderijen de kunstenaars zich in die laatste kritieke maanden bezig hielden en hoe ze daar over en weer over dachten.

Het gaat dan om de Aardappeleters van Van Gogh en het in de zomer van 1885 door Van Rappard geschilderde grote doek van de arbeiders op de steenfabriek Ruimzicht aan de Vaartse Rijn bij Jutphaas (dichtbij de hierboven vermelde tegelfabriek Westraven). Deze steenfabriek was eigendom van zijn neef Alexander Paul George van Rappard en in 1885 liet Anthon een huisje op de steenplaats tot een atelier verbouwen, waar hij een aantal voorstudies tot dat schilderij vervaardigde. Zo'n voorstudie stuurde hij naar Vincent. Het was zijn plan dit schilderij, het grootste dat hij ooit schilderde, in te zenden op diverse verkooptentoonstellingen. Sommige voorstudies werden echter beter beoordeeld dan het uiteindelijke resultaat (de figuren zouden daar wat onzeker in de ruimte staan, hun onderlinge verhouding wat onzeker zijn, Jacques Vis). Vincent vindt het motief mooi en heeft op de evenwichtige compositie niets tegen, maar brengt in zijn kritiek - en het was zijn laatste brief - naar voren dat het meisje, dat met een hark op de voorgrond bezig is, zijns ziens te veel domineert. Wat ze doet is meer bijzaak, niet essentieel. Hij vindt haar minder belangrijk op die plaats, ziet er liever een stenen sjouwende, krom lopende arbeider. Van Rappard heeft zich niet aan die opmerking gestoord. Hij bood het schilderij aan voor de prijs van vijftienhonderd gulden. Of hij dit bedrag er ook voor heeft gekregen, vermeldt de historie niet; wel weten wij dat het Centraal Museum te Utrecht het uit de boedel van "Ruimzicht" heeft verworven voor de somma van zestig gulden en enkele dubbeltjes. Het verkeerde toen in deerlijk gehavende toestand. Iets anders ging het met de kritiek door Van Rappard uitgeoefend op een voorstudie, die Van Gogh voor de befaamde "Aardappeleters" had gemaakt. Vincent was woedend toen Anthon hem wees op tekenfouten in de lithografie van de aardappeleters, maar hield uiteindelijk in het schilderij wel zorgvuldig rekening met hetgeen Van Rappard hem had geschreven. Toch was het ongeluk geschied: de desbetreffende brief van Van Rappard aan Vincent is de enige,

die van hem bewaard is gebleven en dat alleen omdat Van Gogh hem in zijn woede aan de afzender terug zond. Daarna is dan al spoedig een eind gekomen aan de correspondentie en de vriendschap tussen beide kunstenaars. Iets dat door Van Rappard steeds is betreurd. In wezen gaat het om een verschil in opvatting ten aanzien van de techniek van tekenen en schilderen. Van Rappard hecht grote waarde aan een technisch accurate tekening, voelde zich in dat opzicht eigenlijk nooit volleerd. Vincent verfoeide academisme. Het is werkelijk een wonder dat beide mensen zo lang zo goed met elkaar hebben kunnen omgaan. Gemakkelijk was dat niet. Wij lezen in een brief, die Anthon op 12 januari 1891 aan zijn vriend, de schilder H.J. Haverman schreef: "Hij was niet gemakkelijk om mee om te gaan. Weinigen konden het bij hem en zijn fanatieke heftigheid uithouden. Onze relatie duurde vijf jaar en wanneer ik niet kalm gebleven was tijdens zijn uitbarstingen, zou ze het zolang niet hebben uitgehouden. Dat hevige, fanatieke karakter boezemde me meer ontzag dan vriendschap in, meer achting dan kameraadschap ... Ons contact had iets benauwends voor mij, de bescheiden leerling van de academie". Een voorbeeld van hun verschillende opvattingen vinden wij in Drenthe. Vincent zowel als Anthon hebben daar kortere of langere tijd gewerkt en het is in dit verband frappant om hun werkwijzen te vergelijken. Er is namelijk een tekening van een boerevrouw, die wol aan het haspelen is. Eenzelfde onderwerp, eenzelfde vrouw. Bij Van Rappard een zorgvuldig uitgevoerde tekening, bij Van Gogh één brok emotie, een sterke mate van - om een Duitse term te gebruiken - "Einfühlen". Daarbij ziet de haspel in zijn belijning er wat onwaarschijnlijk uit. Anthon had dat apparaat zorgvuldig en accuraat op het papier gezet en begrijpt niet hoe Vincent dat zo "gebrekkig" kan uitvoeren. Bij Van Gogh dramatiseert de lichtval door het links geplaatste raam de arbeid van de vrouw, Van Rappard heeft het raam rechts geplaatst en de vrouw blijft in de schaduw. Ondanks dergelijke verschillen in opvatting doet Anthon Vincent het voorstel zijn werk op een tentoonstelling van het Utrechtse genootschap Kunstliefde in te zenden en voegt daarbij een eerste, wat timide poging om werk van hem door bemiddeling van zijn oom Lantsheer te verkopen.

De breuk van eind 1885 bracht dit alles tot een einde. Maar ook afgezien daarvan, beide kunstenaars hadden nog slechts enkele jaren te leven. Na zijn dood bleef Vincent nog de onbekende, weinig gewaardeerde kunstenaar, die hij ook tijdens zijn leven was geweest. Slechts enkelen hadden zijn ware betekenis bevroed, daaronder Anthon van Rappard. Van Rappard's andere grote vriend en ditmaal een vriend voor het leven, de literator Johan de Meester, ook iemand die al vroegtijdig de betekenis van Vincent begreep, schreef in een warm, bewonderend herdenkingsartikel (januari 1891): "Thans staat het werk dat hij naliet in een leege kamer bijeen en nu en dan wordt er iets van gezonden naar de onpopulaire tentoonstellingen van "jongeren", maar verder hoort men er niet van. Zelfs is het niet waarschijnlijk, dat men ooit veel van de kunst van Vincent van Gogh zal hooren". Na honderd jaren denkt de goegemeente daar wel anders over. Twee gewezen Zeistenaren waren in ieder geval hun tijdgenoten in de waardering voor Van Gogh ver vooruit.

Terug naar Anthon van Rappard. Behalve Vincent had hij ook verschillende andere, meest vooruitstrevende schilders tot vriend. Wij noemen H.J. Haverman en Willem Wenckebach. En tot november 1886 bleef hij bij zijn ouders te Utrecht wonen, waar hij ook zijn atelier inrichtte. Als steeds weinig zeker van zichzelf keerde hij in 1886 naar de Academie te Amsterdam terug, destijds onder de aimabele directie van August Allebé. Het is mogelijk dat de mislukking van zijn schilderij met arbeiders op de steenfabriek Ruimzicht hem tot deze stap bewoog. In ieder geval ontving een aantal van Nederlands beste impressionistische schilders - al mogen wij Van Rappard zeker geen impressionist noemen - destijds Allebé's leiding. Ook George Hendrik Breitner liet zich in 1886 opnieuw inschrijven. Zijn lidmaatschap van Kunstliefde zegt hij in dat jaar op uit protest tegen het afwijzen van een verzoek om de mogelijkheid tot tekenen naar naakt model te openen. Zo conformistisch en meegaand was hij dus bepaald niet. In 1887, het jaar dat hij aan de Academie nog lessen nam, kwam hij wel geregeld naar Utrecht, was daar lid van het vrolijke gezelschap van de, in 1884 mede door hem opgerichte "schaaldierenclub" (what is in name!), een club van kunstenaars, uitsluitend ten behoeve van onderling gezellig verkeer. Daar ont-



afb. 6 Wolhaspelende vrouw (Anthon van Rappard)



afb. 7 Wolhaspelende vrouw (Vincent van Gogh)



afb. 8 Werkplaats met blinde borstelmakers

moette hij ook zijn vriend Wenckebach, schilder en tekenaar, onder andere van vele Amsterdamse stadsgezichten. Zelf bleef Van Rappard vooral belangstellen in de arbeidende mens: arbeiders, bezig in fabrieken, invaliden in hun povere emplooi. Prachtig is bijvoorbeeld de tekening van de blinde borstelmakers aan het werk. Treffend is de uitdrukking van de blinde koppen en het tastende werk van hun handen. In 1883 had hij daar al studies van gemaakt en Van Gogh roemt de koppen als "uitmuntend" en "superbe". In 1888 verlaat Anthon Amsterdam en aan het eind van het jaar staat hij als lid van Pulchri Studio in Den Haag ingeschreven. Dan trouwt hij, bijna 33 jaar oud, in maart 1889 met zijn nicht Henriëtte Elisabeth Camp del Campo (1854-1910) en verhuist in april van dat jaar naar de boerderij Sinneveld te Santpoort bij Haarlem. Elisabeth was een dochter van zijn vaders zuster Maria Anna Elisabeth van Rappard (1823-1879) en Hermanus del Campo genaamd Camp (1815-1899), luitenant-kolonel der cavalerie. In Haarlem sluit hij zich aan bij het genootschap "Kunst zij ons doel", altijd bezig om zijn techniek en stijl nog te verbeteren. Er lijkt dan een keerpunt te komen in zijn kunstopvatting. Licht en kleur dunken hem nu vooral belangrijk. Als steeds zoekt hij toch nog zijn inspiratie bij arbeiders in fabrieken en werkplaatsen. Daartoe bezoekt hij geregeld de katoenververij Van de Poll in Haarlem. Zijn huwelijksreis had hem weer naar België gebracht. Hij hield vakantie in Herbeumont aan de Semois. Zijn aard verandert niet: nimmer met zichzelf voldaan en over zijn werk weinig spraakzaam. In een ogenblik van neerslachtigheid, kort voor zijn dood, vroeg hij zelfs al zijn werk te verbranden, omdat hij het doel dat hem voor ogen stond niet had bereikt.

Een lange wandeling langs het strand bij Santpoort in storm en regen deed hem een longontsteking oplopen, waaraan hij een week later, op 21 maart 1892 overleed. Bescheiden en terughoudend als hij was konden zelfs zijn beste vrienden zijn oeuvre eerst na zijn dood volledig leren kennen. Zijn weduwe legateerde het aan zijn vriend Wenckebach, vanwaar een belangrijk gedeelte via het genootschap Kunstliefde in het Utrechtse Centraal Museum is terecht gekomen. In het Rijks Prentenkabinet worden 70 tekeningen bewaard. Een andere schilder en vriend, H.J. Haverman, schreef in de N.R.C.

van 24 november 1892 onder andere: "Behaagzucht was hem vreemd, als alle egoïsme, zijn schilderen was geen mooidoen, het was getuigen: eerlijk wilde hij zeggen wat hij te zeggen had, volkomen waar, geen realisme, maar zoals de Franschen het zijn gaan noemen, veridieke kunst. Hij is, zoo niet de eerste, dan toch een der eersten onder onze moderne Hollanders geweest, die alleen streefde naar zuiver argelooze karakterteekening".

Tot slot die Zeister vriend van het eerste uur Johan de Meester: "Dat was Van Rappard's ideaal: in eerbied voor het menscheljschoonste, het gevoel, de grootst mogelijke soberheid. De kieschheid - want wat is soberheid anders - kon hem stroef doen schijnen in den omgang". De Meester memoreert Van Rappard's "schoone houding" tegenover Vincent, toen in de Haagse periode iedereen behalve zijn broer Theo, zich van hem afkeerde. Maar hij herinnert er tevens aan dat Anthon Vincent ook durfde te zeggen wat hem in diens werken een gevaar scheen. Jammer genoeg heeft De Meester bij een verhuizing in 1931 meer dan 70 brieven, waaronder sommige van meer dan 20 bladzijden, verbrand. Van hun inhoud, van betekenis om karakter en opvattingen van de schilder nader te leren kennen, weten wij slechts iets doordat De Meester in de openingsrede bij een aan Van Rappard in 1931 te Utrecht gewijde tentoonstelling er gebruik van maakte: "Geheel dit oeuvre is in "pijn" geboren. Vrijwel nooit was hij voldaan of schepte hij er behagen in". Het was voor Johan de Meester zijn laatste publieke optreden. Hij overleed vrijwel onmiddellijk na zijn voordracht.

J. Meerdink

Bronnen

Voor het geslacht Van Rappard:

- Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Briefadeligen Häuser, 6e druk 1912, blz. 739-753
- Nederland's Adelsboek 1950, 43e Jaargang, blz. 134-137

Voor de schilder jonkheer Anthon Gerard Alexander ridder van Rappard:

- Anthon van Rappard, his life and all his works 1974. Catalogus Tentoonstelling Vincent van Gogh Museum (in het bijzonder de bijdragen van Jaap W. Brouwer en Jacques Vis)
- Verzamelde brieven van Vincent van Gogh, uitgegeven door zijn schoonzuster J. van Gogh-Bonger, januari 1914. Aangevuld en uitgebreid door dr ir V.W. van Gogh, 1953. 1974 Wereldbibliotheek. Band II, deel 4
- Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek 1937, deel 10
- Pieter A. Scheen, Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950, herzien door P. Scheen 1981
- A.M. de Reuver, De theekoepel aan de Vaartse Rijn (over de steenfabriek Ruimzicht). Maandblad Oud-Utrecht 62e jaargang, nr 6, blz. 61
- Inventaris van de papieren van de familie Van Rappard. Gemeentearchief Utrecht, nr 67
- Inventaris Genootschap Kunstliefde, Gemeentearchief Utrecht, nr 77
- Gemeentearchief Zeist
- Rijksarchief Utrecht
- Archief scholen Evangelische Broedergemeente Zeist

Voor Johan de Meester, die in 1912 de roman "De zonde in het deftige dorp" (Zeist) schreef:

- J. de Meester jr, Johan de Meester. Het Salamanderboek 1938, blz. 105
- V.A.M. van der Burg, De zonde in het deftige dorp, Bulletin Van de Poll-Stichting, maart 1984

Tentoonstelling "Van Rappard en Van Gogh"

Het Centraal Museum in Utrecht toont vanaf 18 mei 1990 schilderijen, tekeningen en grafiek uit eigen bezit van Anthon van Rappard. Een groot deel van het oeuvre van Van Rappard (119 werken uit alle perioden) werd in 1935 aan het Centraal Museum geschon-

ken. De belangrijkste werken worden samen met enkele vroege schilderijen en tekeningen van Van Gogh in het Centraal Museum geëxposeerd.

Openingstijden: dinsdag t/m zaterdag 10-17 uur, zon- en feestdagen 13-17 uur.

NIEUWE CONTRIBUANTEN

In dit nummer begroeten wij 10 nieuwe begunstigers, te weten:

mevrouw G. Brandse, Waterigeweg 15 II

de heer G. v.d. Brink, Julianalaan 13

mevrouw I. Goudswaard-Martin, Antonlaan 228

de heer P. van Hasselt, Lindenlaan 12

mevrouw H. Heerema, Arnhemse Bovenweg 12, flat 56

de heer D.E. Lamberts, Guido Gazellelaan 10

mevrouw A. van Seventer, Middellaan 14

de heer J. Verhage, Steniaweg 29

de heer J.W.F. Voogt, De Bilt

de heer ds J.A. Zeilstra, Utrecht

Nieuwe begunstigers ontvangen nog steeds het Straatnamenboek van de heer L. Visser.

Verleden jaar juni begroetten wij de 600-ste, wij naderen nu de 700-ste contribuant. Het gaat goed met de stichting. Hartelijk dank en hartelijk welkom.

H. Wels, administrateur

Erratum

In het artikel "Merkwaardige zaken, mij bekend" van J. Meerdink in het maartnummer komt in de eerste regel op bladzijde 19 een typfout voor. In plaats van "vaalt" moet daar "vaart" staan.

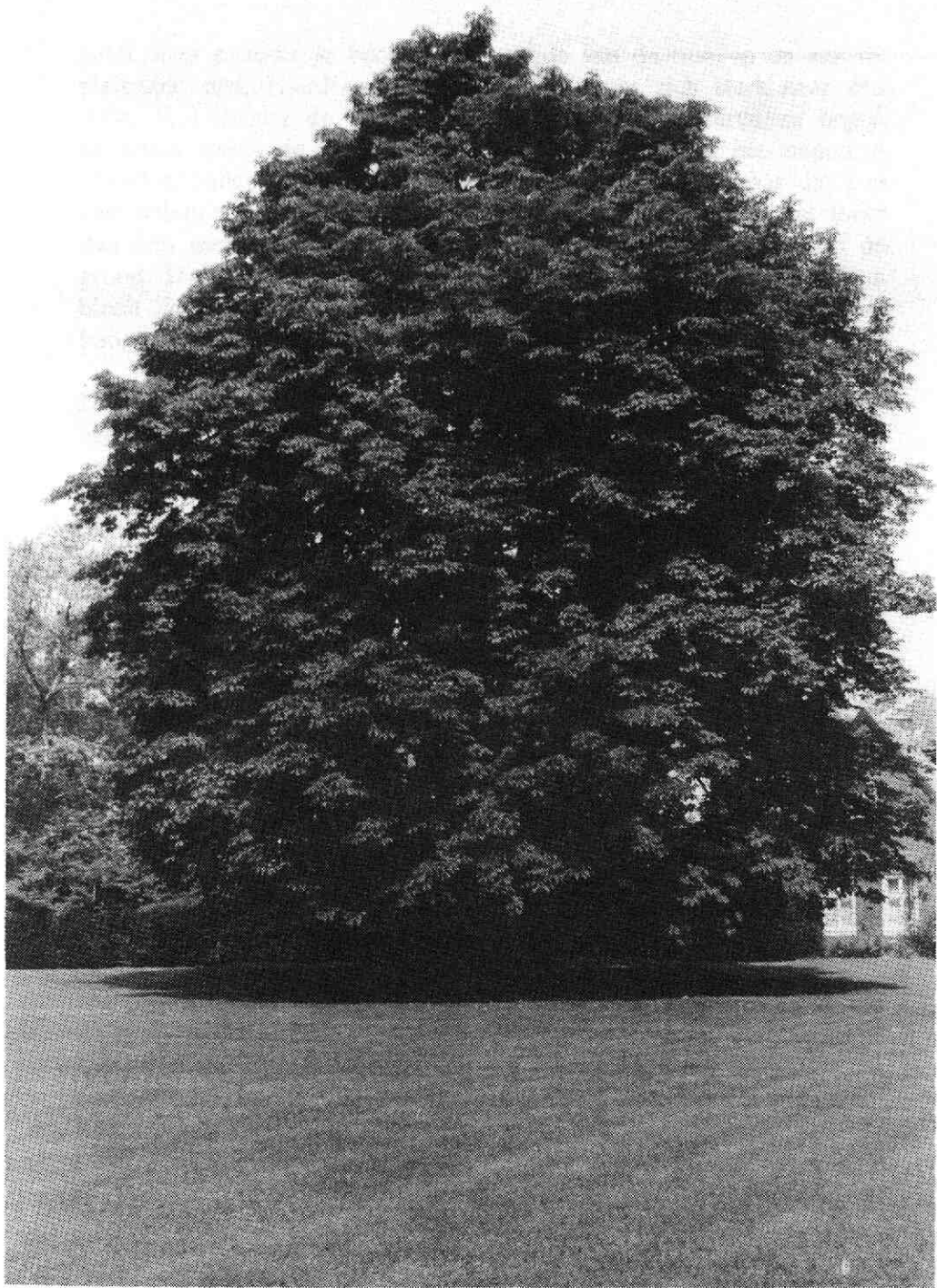
"DE BOOM"

Over de prachtige kastanjeboom welke nog steeds het noordoostelijk gedeelte van het Zusterplein siert, zijn veel verhalen verteld. Daarbij was een aantal verklaringen over de merkwaardige a-symmetrische groei van de boom. Deze vertelsels werden soms zelfs door specialisten gedaan, maar sloegen nergens op. Wonderlijk was daarbij dat zelden een verdere naspeuring plaats vond, terwijl bij de Evangelische Broedergemeente een schat van gegevens te vinden is.

Nu worden dus gegevens over "de Boom" gevraagd. En hier is het antwoord. De kastanjeboom (*aesculus hippocastanu*) behoort tot één der 25 ondersoorten, wit bloeiend maar geen vrucht dragend. De boom is ongeveer honderd jaren oud en eenmaal gerestaureerd, namelijk in het jaar 1972.

De plaatselijke historie speelt een grote rol bij het geven van een nadere verklaring over het leven van deze boom en de plaats waar deze staat, alsmede zijn bijzondere vorm.

De Lageweg (kad. no. 121) was in 1880 nog geen eigendom van de Evangelische Broedergemeente. In ca 1880 bouwde de aannemer/pottebakker E.C. Martin daar het grote herenhuis (no 6, kad. no 124) met de terra-cotta (fayence) versieringen als woonhuis, met pal daarnaast een werkplaats met twee etages en twee grote pottebakkerovens. Het huis had dus geen tuin. Dit gebrek werd opgelost door het huren van grond op het Zusterplein langs de sloot (kad. no 115) en met een brugje werd de zaak afgerond, op één ding na. Er moest ook nog een afscheiding komen van het gehuurde dat aan de zuidoostzijde grensde aan de daar ook gelegen tuin van het pand Lageweg 4 (kad. no 289), hoek Nassau-Odijklaan. Er werd een beukenhaag gepoot maar de afbakening moest duidelijk zijn en daarom werd op de erfscheiding aan de zuidwest zijde een boom gepoot. Daaruit is de tegenwoordige kastanje gegroeid. Dat is dus duidelijk, maar geeft geen verklaring voor de wonderlijke groei. Of toch wel. Want de takken van de snel groeiende kastanje namen het licht weg van de langzaam groeiende beukenhaag en dat mocht niet. Kort en



Een opname van de kastanjeboom in de zomer van 1989 (foto J.W. Span)

goed, men snoeide de boom aan de zijde van de tuin op en aan de pleinzijde niet. Hierdoor ontwikkelde de boom zich sterk naar één zijde. Wel kregen de wortels bij storm veel te verduren en begon de boom tussen de jaren 1960 en 1970 zichtbaar naar het zuiden te kantelen. Enige jaren later kreeg de boom een anker, maar dat kon niet beletten dat het gevaarte toch zo lang doorzakte en wel meer dan één meter, totdat de zware onderste arm steun kreeg op de grond. Daarna is er weinig veranderd. De boom is goed gezond en bloeit ieder jaar prachtig. Het is te hopen dat deze bijzondere boom nog lange tijd het Zusterplein mag sieren.

Dit is dus de geschiedenis van een boom welke al veel bewondering heeft gewekt en de oorzaak is geworden van veel vertelsels, maar nooit de juiste.

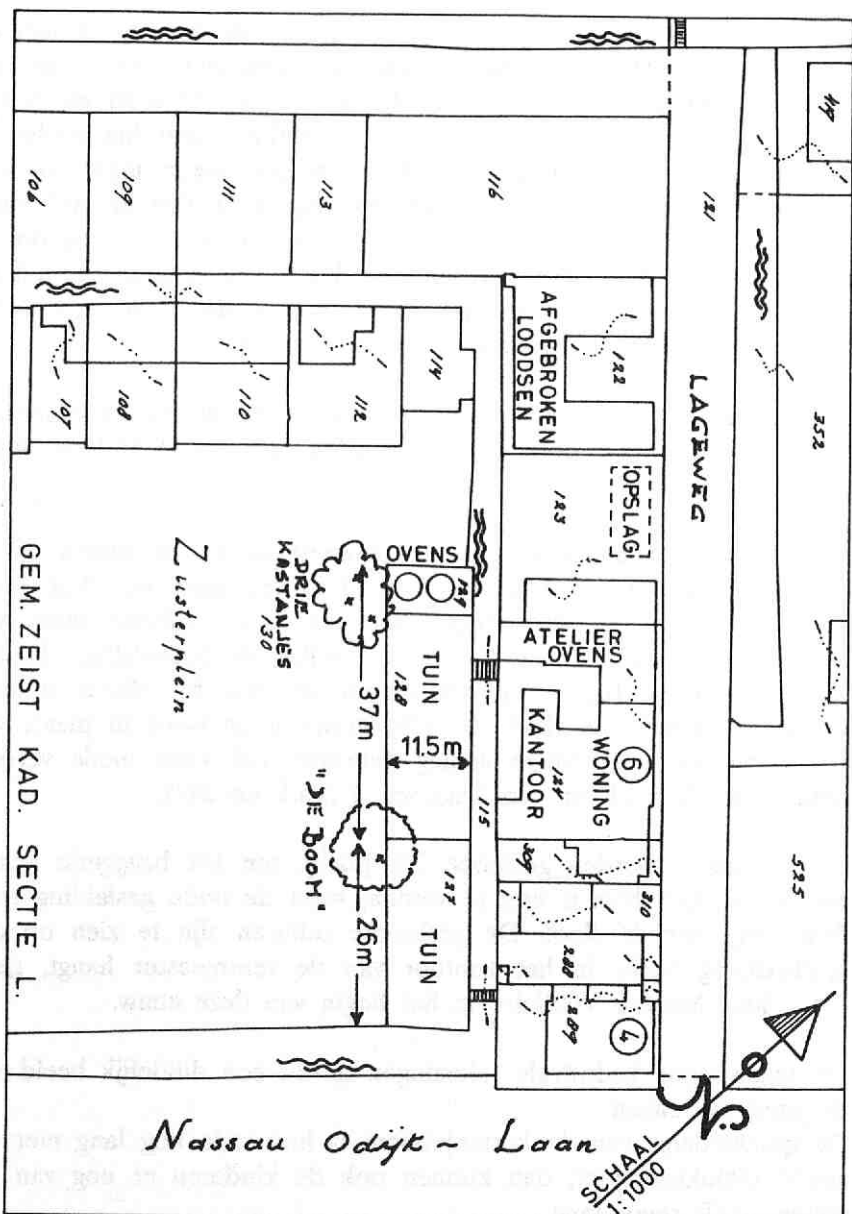
Blijft nog de vraag: waar zijn de beukenhaag en de tuinen gebleven? Het antwoord is: Lageweg 6 werd in het begin van deze eeuw aangekocht door de Broedergemeente en in de vijftiger jaren van deze eeuw werden de grote ovens welke in bouwvallige houten schuren stonden (op de plaats tussen de drie bij elkaar staande kastanjes en de sloot (kad. no 129) gesloopt en werd in plaats van de tuinen een parkachtige aanleg gemaakt. Dit werd mede veroorzaakt door de aankoop van Lageweg 4 (kad. no 289).

De bruggetjes werden gesloopt. De plaats van het bruggetje achter het pottebakkershuis is nog te vinden, want de oude gasleiding reikt daar nog over de sloot. De gesloopte schuren zijn te zien op een krijttekening welke in het kantoor van de rentmeester hangt, getekend door Martha Voullaire in het begin van deze eeuw.

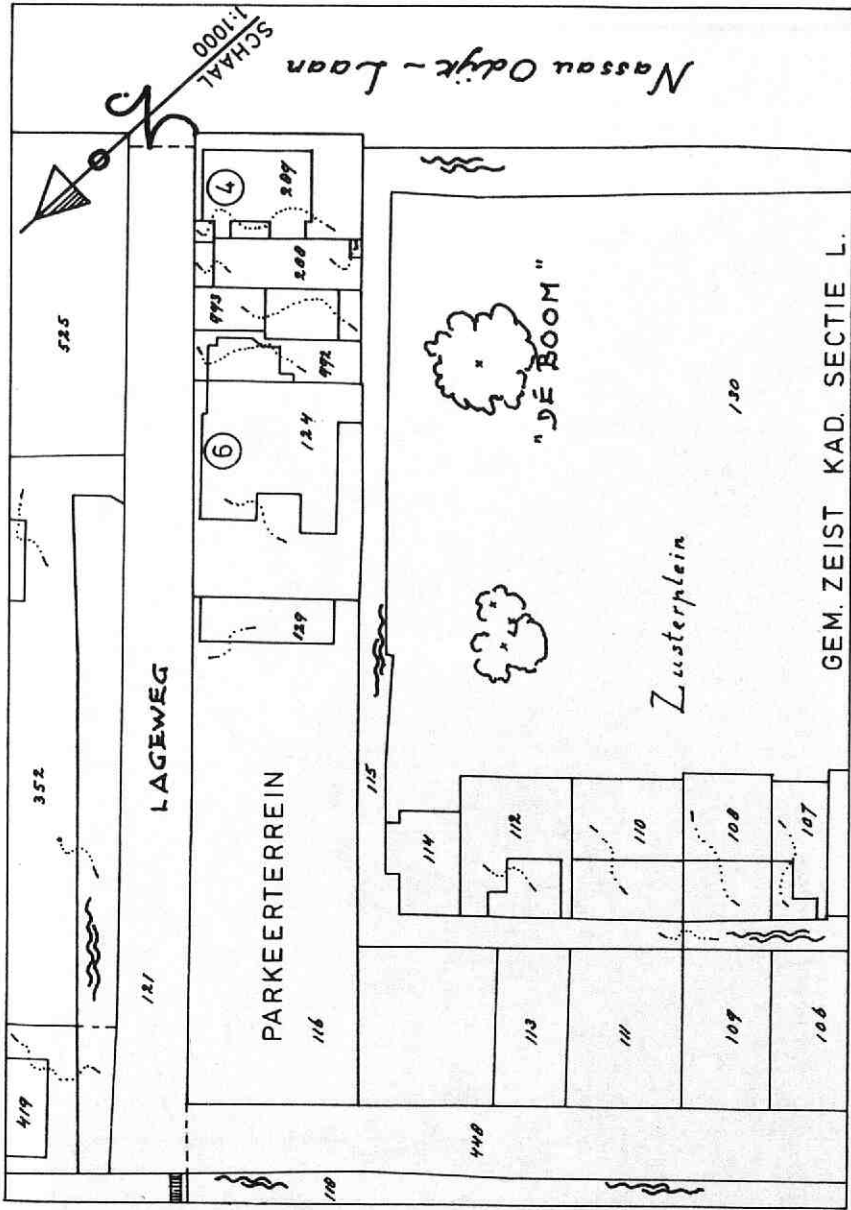
De bijgevoegde kadastrale tekeningen geven een duidelijk beeld van de gang van zaken.

De geschiedenis van de kastanjeboom is hiermede nog lang niet ten einde. Gelukkig maar, dan kunnen ook de kinderen er nog van genieten, zoals reeds lang.

H.B. Arkes



Oorspronkelijke situatie



Huidige situatie



De boom in de winter 1985/1986 (foto H. Wels)

DE GEMEENTERAAD (slot)

Verder waren er veel problemen, die ons in deze tijd niet onbekend in de oren zullen klinken.

De burgemeester opende de begrotingsvergadering van 17 december 1931 met de mededeling dat hij een Jobstijding moest brengen. Terwijl bij het indienen van de begroting voorgesteld was het aantal opcenten op de hoofdsom van de gemeentefondsbelasting van 19 op 24 te brengen, moest hij nu laten weten dat de toestand dusdanig verslechterd was, dat een verhoging tot 29 opcenten nodig bleek te zijn. Van het burgerlijk armbestuur was bericht ontvangen, dat bijna f 20.000,- meer nodig zou zijn dan op de begroting was uitgetrokken, terwijl het tekort over 1931 vermoedelijk met f 175.000,- zou stijgen.

Het raadslid Kotting vroeg hoeveel de vermoedelijke korting voor Zeist zou bedragen van de door minister De Geer in de vooruitzicht gestelde korting op de uitkeringen uit het gemeentefonds. Een vraag waarop de voorzitter nog geen antwoord kon geven. Ook een niet onbekend geluid in onze dagen!

Een ander brandpunt was de bestemming van de winst van het gasbedrijf. De voorzitter herinnerde eraan dat destijds besloten was om niet elk jaar over de verdeling van deze winst te twisten. Er was een compromis bereikt en wel zó, dat de helft in de gemeentekas zou worden gestort en de andere helft ter beschikking van de gasfabriek zou worden gelaten. Toen dit compromis evenwel in 1931 door de moeilijke tijdsomstandigheden niet in stand kon worden gehouden, werd besloten voor één jaar 75% in de gemeentekas te storten. Omdat de tijdsomstandigheden inmiddels nog benarder geworden waren, werd nu voorgesteld de hele winst in de gemeentekas te storten, met uitzondering van f 10.000,- welk bedrag ten goede zou komen aan het ovenfonds. De S.D.A.P.-fractie maakte bezwaar tegen het maken van hoge winsten, waardoor in feite een eenzijdige belasting geheven werd, waaraan elke progressie ontbrak.

De meerderheid van de raad voelde toch meer voor storting van de algehele winst in de gemeentekas en aldus geschiedde.

Andere hoogte- en dieptepunten komen wij tegen in de overigens summiere nieuwjaarmedes van de burgemeester.

Op 14 januari 1932 keek burgemeester Van Tuyll van Serooskerken over de gemeentegrens heen toen hij zei: "Toen ik een jaar geleden mijn nieuwjaarsrede uitsprak zei ik, dat de toon minder opgewekt zou zijn dan in vorige jaren. Er is echter geen aanleiding thans een opgewekter toon te laten horen. Integendeel! De politieke en economische verwarring heeft overal zulke afmetingen aangenomen dat een wereldcatastrofe meer dan ooit gevreesd wordt. Alle hoop is thans gevestigd op de ontwapeningsconferentie. Als het "waar us dat de bewapening der wereld ongeveer f 300.000.000,- per dag of meer dan 100 miljard gulden per jaar vordert, dan kan alleen een succes van deze conferentie het mensdom voor een totale ondergang behoeden..."

De sociale vraagstukken zullen ook dit jaar vele malen aan de orde komen...."

Op 26 januari 1933 zei hij, dat wat verleden jaar het meest de aandacht in beslag nam, dit vermoedelijk ook dit jaar weer zou zijn, namelijk de zorg voor de werklozen. Hij vervolgde: "Het gemeentebestuur zal ook dit belang weer met alle kracht behartigen, voor zover dit met de financiële mogelijkheden overeen te brengen is. Deze laatste zijn echter niet onbegrensd. Na het bekend worden van het batig saldo ove 1931 werd door velen gezegd dat de gemeente in het geld kan zwemmen. Men moet zich evenwel die zweminrichting zo voorstellen, dat er een lek in de bodem is en dat wij - als dat lek niet gestopt wordt - het volgend jaar het water tot de heupen hebben en een jaar daarna op het droge staan ...".

Tenslotte een blik in de nieuwjaarsrede van 3 januari 1934, het laatste jaar van de zittingsperiode 1931-1934.

"Wanneer wij de huishouding der gemeente Zeist gedurende het vo-

rig jaar nagaan dan zijn de tekenen van een opleving nog zeer gering en het schijnt wel, dat wij vooreerst nog met tal van crisismoeilijkheden zullen moeten rekenen.

Bestrijding van de werkloosheid blijft de grootste zorg van ons college. Aan werkverschaffing is in 1933 in totaal uitgegeven f 114.695,--, waarvoor wij een grote verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe wegen en plantsoenen in het Zeister- en Kerckebosch verkregen hebben, welke uitgaaf zo niet voor het heden dan toch in de toekomst als produktief beschouwd kan worden".

"Er valt overigens enige verbetering in de werkloosheid te constateren. Zo was in 1932 op 16 december het aantal werklozen 656, op 16 december 1933 waren er 514.

Met zeer veel waardering wens ik het werk te vermelden dat het comité, tot verschaffing van nuttige handenarbeid aan werklozen in de rechtervleugel van het Slot, bezig houdt en een bijzonder woord van hulde breng ik aan de heer Geijtenbeek, die dagelijks daaraan al zijn tijd en werkkraft als leider geeft. Reeds velen hebben daarvan de zegeningen ondervonden en na enige tijd weer werk gevonden".

Zo werd meer dan vijftig jaar geleden al zinvol gebruik gemaakt van ons aller Slot.

Op 3 september 1935 begon de gemeenteraad aan een nieuwe zittingsperiode met hetzelfde aantal zetels, maar met een wat andere zetelverdeling.

De S.D.A.P. kwam van 5 op 6 zetels. De A.R. van 4 op 3, maar dat kwam omdat de heer F.H.C. Jansen met een aparte lijst kwam; A.R. (Groen van Prinsterer), de C.H.U. bleef op 3 en de R.K.-partij op 2, de Vrijheidsbond ging van 3 naar 2, de S.G.P. behield de ene zetel en de heer D.F. Brandwijk kwam in de raad met 1 zetel namens de kiezers, die hem de gemeentebelangen lieten behartigen.

De 6 zetels van de S.D.A.P. waren voldoende voor een wethouderszetel. Bij de wethoudersverkiezing werden achtereenvolgens gekozen de heren Balhuizen (A.R.), Beunke (V.B.) en Van Nieuwenhuizen (S.D.A.P.). Alleen oud-wethouder Meeuwenberg (C.H.U.) reageerde op de uitslag met de mededeling, dat het hem speet dat het politieke spook hem van zijn zetel had verjaagd, niet om zijn persoon maar om de zaak. Hij kondigde aan, dat hij het aldus samengestelde college van burgemeester en wethouders zijn medewerking niet kon toezeggen, omdat het niet de politieke stromingen van de raad weergaf.

Hierna konden de gebruikelijke benoemingen in commissies en besturen worden afgewerkt en kon men zich gaan bezinnen op de problemen, die in de zittingsperiode 1935-1939 ter tafel zouden komen.

In de raadsvergadering van 24 januari 1935 was op voorstel van de burgemeester besloten aan een commissie van 6 raadsleden opgedragen burgemeester en wethouders te adviseren omtrent de aan het Slot te geven bestemming. In de raadsvergadering van 27 januari 1937 wees het raadslid G.F. Geijtenbeek erop dat in de afdelingsvergadering gevraagd was naar de eventuele plannen met het Slot. Burgemeester en wethouders gaven hierop een eigenaardig antwoord, aldus Geijtenbeek, wanneer zij melden dat zij hierover in correspondentie zijn met de Slotcommissie. Hij hoopt hieromtrent nog eens iets te vernemen. Het was een ijdele hoop, want noch in de zittingsperiode 1936/1939 noch in de volgende kwam het toegezegde advies aan de orde.

In de raadsvergadering van 31 maart 1938 kwam een heel ander punt aan de orde, namelijk het voorstel van de heren Scheps, Brandwijk, Van Hoogenhuijze en Jansen om de straatnaam "Boulevard" te veranderen in "Dreef".

De heer Scheps betoogde, niet bang te zijn voor vreemde woorden die de taalschap verrijken, doch dat het dan woorden moeten zijn, die behoorlijk in de nederlandse taal zijn op te nemen en in het

bewustzijn van het nederlandse volk leven. In alle nationaal voelende kringen vindt men de naam "Boulevard" absurd.

Taalpurisme is door spreker niet in het geding gebracht, aldus Scheps, maar als uit Zeist brieven worden gezonden naar bijvoorbeeld Oostende, met als afzendadres daarop "Boulevard" te Zeist, dan voelt spreker dat als een aanval in de rug op een stamverwant volk van 4 miljoen zielen, dat voor het behoud van zijn taal een strijd voert op leven en dood. Hij kan niet begrijpen hoe iemand, die nationaal voelt en denkt, voor handhaving van deze uitheemse naam kan zijn. Overigens heeft hij vaak geconstateerd, dat zij die in Nederland het hardst "Oranje boven" roepen, in België aan de zijde der Franskiljons staan.

De heer Brandwijk zei dat hij naar zijn gevoel nog nooit zo dicht bij de heer Scheps gestaan had dan nu. Het moet de raad toch iets te zeggen hebben, als een overtuigd sociaal-democraat als de heer Scheps zo spreekt. En dat "Boulevard" een vreemd woord is, blijkt wel hieruit dat iemand als de heer Beunke er een woordenboek bij heeft moeten halen om te weten wat deze naam eigenlijk betekent, aldus de heer Brandwijk.

Het mocht allemaal niet baten. De belgische taalstrijd was blijkbaar niet zo belangrijk voor de zeister raadsleden, want het voorstel werd verworpen met 4 stemmen voor en 13 stemmen tegen.

Op 11 januari 1939 keek de burgemeester in zijn nieuwjaarsrede terug op de afgelopen vier jaar.

Twee factoren drukten in deze bijna vierjarige zittingsperiode van de raad hun stempel op de huishouding der gemeente, namelijk die van de financiële aanpassing en die van de aanpassing aan de gevolgen van de sterke uitbreiding der gemeente, aldus de burgemeester.

Op de raadsvergadering van 5 september 1939, waarin de nieuwe raad aantrad, drukten heel andere factoren hun stempel. De oorlogsdreiging was heel duidelijk merkbaar.

Burgemeester Van Holthe tot Echten had op 27 juli tevoren om gezondheidsredenen afscheid genomen van de raad en wethouder Beunke was door de Commissaris der Koningin aangewezen to waarnemend burgemeester van Zeist met ingang van 5 september 1939 tot het tijdstip, waarop de nieuwe wethouders in functie zouden zijn getreden.

"De afschuwelijke mogelijkheid, waarvan H.M. de Koningin in haar laatste radiorede repte, is verkeerd in een realiteit", aldus wethouder Beunke, "waarvan de volle afschuwelijkheid ons nog ontgaat, maar waarvan de raad in zijn werk daarvan de weerslag zal ondervinden".

De stemming werd er binnen de raad ook niet beter op, toen de S.D.A.P. die met 5 in plaats van 6 zetels en Gemeentebelangen, die met 2 in plaats van 1 zetel in de gemeenteraad waren gekozen, buiten het wethoudersoverleg werden gehouden. Dat bleek onder andere andere bij de installatie van de nieuwe burgemeester, mr. W.A.J. Visser. Het raadslid Louwerse (S.D.A.P.) zei, dat het niet aan de aandacht was ontsnapt, dat wethouder Beunke, toen hij de nieuwe burgemeester welkom heette, dit deed namens het college van burgemeester en wethouders. De tijd dat de raad in zulke zaken, ongeacht de politieke partijen, homogeen was is echter voorbij, aldus Louwerse. Hij trad evenwel de nieuwe burgemeester namens zijn fractie met grote welwillendheid tegemoet en sprak zijn vertrouwen uit op een aangename samenwerking.

Zo begon burgemeester Visser aan een nieuwe zittingsperiode, die geen twee jaar zou duren. De laatste vergadering in de oorlogsjaren onder zijn leiding was op 24 juni 1941.

In het verordeningsblad van 12 augustus 1941 werd onder no 152 de achtste verordening van de rijkscommissaris voor het bezette nederlandse gebied betreffende bijzondere maatregelen op administratief gebied afgekondigd, waarvan artikel 1, lid 1, luidde: "De werkzaamheden van de gemeenteraden en van de provinciale staten blijven rusten, verkiezingen voor deze vertegenwoordigende lichamen vinden niet plaats".

Daarmee was het einde gekomen aan het werk van de gemeenteraad van Zeist en is tevens een eind gekomen aan een vleugje geschiedschrijving over onze vroede vaders (en moeders), die vaak gedurende vele jaren met al hun vermogen de belangen der gemeente hebben voorgestaan en bevorderd.

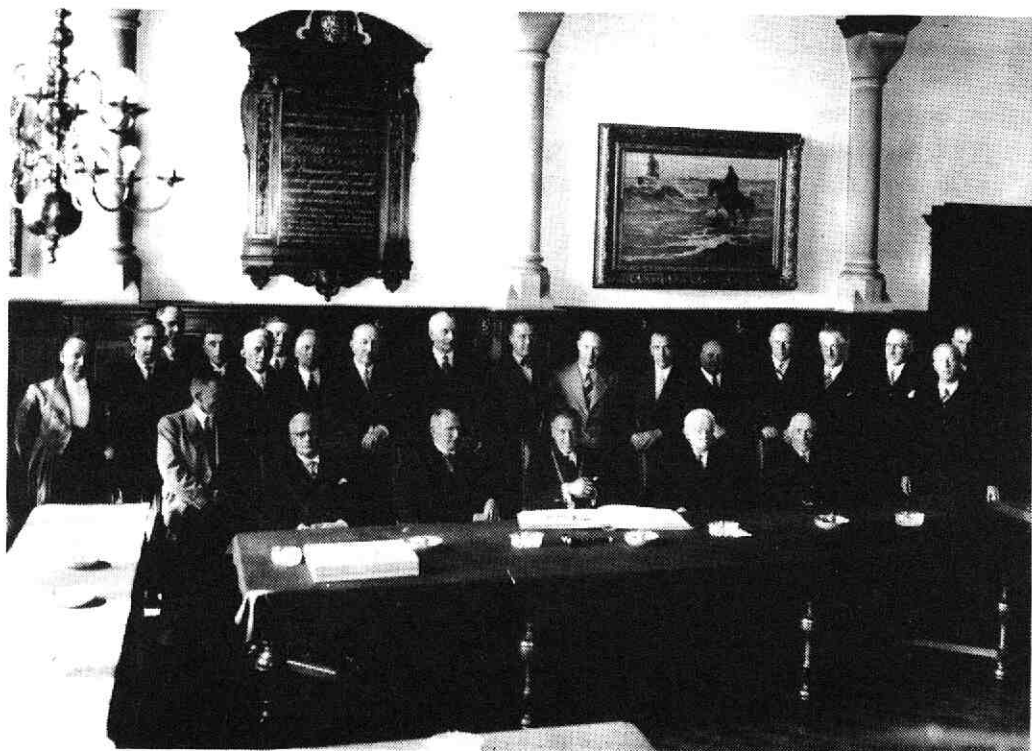
L. Visser



De gemeenteraad bij het afscheid van burgemeester jhr mr M.L. van Holthe tot Echten op 27 juli 1939.

Zittend van links naar rechts de heren: Beunke, Modderman, Van Holthe tot Echten, Balhuizen en Van Nieuwenhuizen.

Staan: Van Kempen, Scheps, Van Griethuijzen, Van Meggelen, Smit, Brandwijk, Jansen, Van Stralen, Van Tets van Goischakoord, Geijtenbeek, Perquin, Barel, Van Woerden, Van den Brink, Louwerse, Schuling, Meeuwenberg en Van Hoogenhuijze.
(foto collectie gemeentearchief Zeist)



De gemeenteraad bij het afscheid van burgemeester jhr mr M.L. van Holthe tot Echten op 27 juli 1939.

Zittend van links naar rechts de heren: Beunke, Modderman, Van Holthe tot Echten, Balhuizen en Van Nieuwenhuizen.

Staan: Van Kempen, Scheps, Van Griethuizen, Van Meggelen, Smit, Brandwijk, Jansen, Van Stralen, Van Tets van Goischalkoord, Geijtenbeek, Perquin, Barel, Van Woerden, Van den Brink, Louwerse, Schuling, Meeuwenberg en Van Hoogenhuijze.
(foto collectie gemeentearchief Zeist)

AUSTERLITZ: HOE OUD?

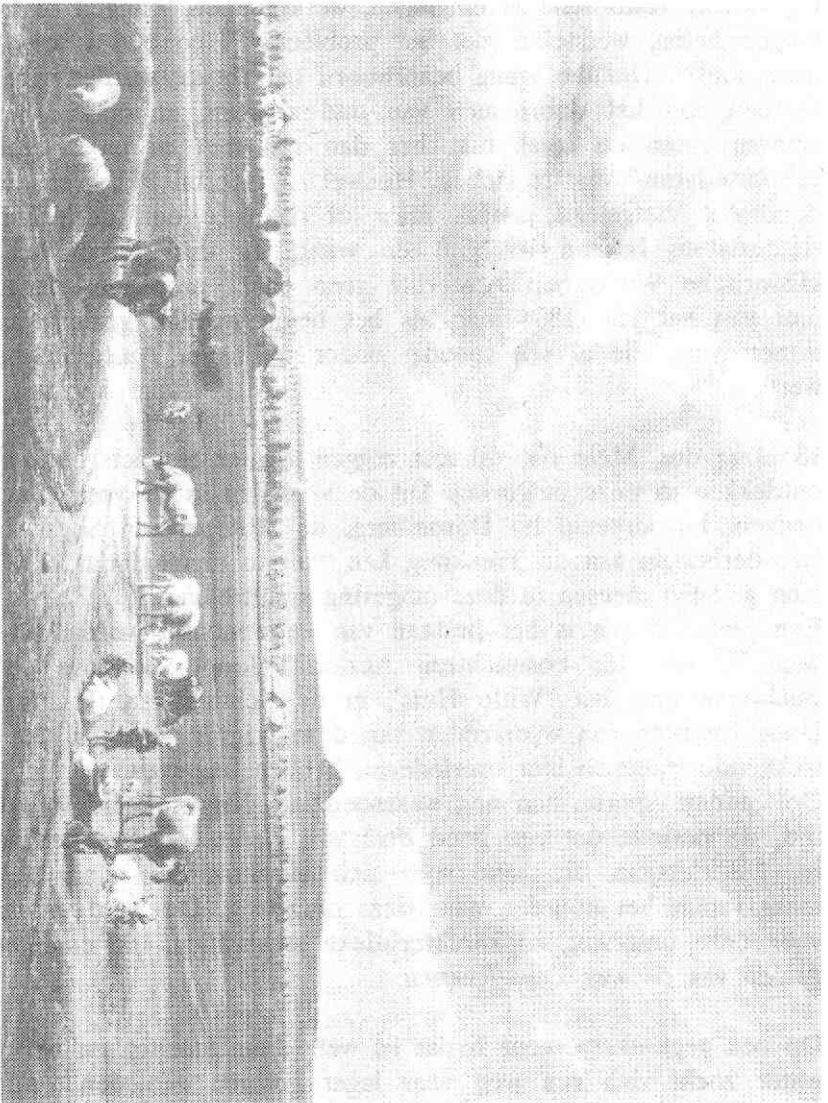
De meeste historische verenigingen, werkgroepen, kringen of hoe ze mogen heten, worstelen met het probleem: "Hoe oud is ons dorp, onze stad?". Om die vraag beantwoord te krijgen, worden vele uren besteed aan het doornemen van oud charters en andere middeleeuwse akten en soms lukt het dan om min of meer exact de geboortedatum" vast te stellen. Hoewel meestal is het een in een document vastgelegd jaartal, maar of daarmee ook de echte ontstaansdatum bekend is, blijft de vraag. In dit opzicht heeft de Historische Werkgroep Austerlitz geen enkel probleem: de maand juni van het jaar 1804 mag als het begin worden gezien van een samenleving, die al vrij spoedig onder de naam Austerlitz bekend werd.

185 Jaar dus. Maar dat wil niet zeggen, dat er niet iets ouders is te ontdekken in onze omgeving. Uit de vondsten in de vorm van grafheuvels, bijvoorbeeld bij Dijnselburg, de Stomperd in Soest, op de Leuserhei en aan de Treekweg kan worden afgeleid dat er al héél lang geleden mensen in deze omgeving rondtrokken.

Een ander bewijs is het bestaan van eeuwenoude wegen, zoals de weg die door de boswachterij Austerlitz loopt voorlangs de boswachterswoning het "Witte Huis", in de richting van de Pyramide. Door vondsten aan weerszijden van deze weg is gebleken dat doortrekkende stammen hier overledenen hebben begraven.

Ook andere sporen zijn nog waarneembaar. Bijvoorbeeld van de ijstijd, de periode dat een goed deel van Nederland was bedekt met ijs. De gletsjers, die zand voor zich uitschoven op hun langzame tocht vanuit het noorden naar deze omgeving. Dit zand vormde de voor onze omgeving zo karakteristieke stuwwallen, die eindigen ten zuiden van de weg Zeist-Rhenen.

Op een gegeven moment is dat ijs weer gaan smelten en het smeltwater zocht zich een weg naar lager gelegen gebieden, onderweg steentjes met zich meevoerend. Daar, waar het verval niet groot was, waren het rustige stroompjes en konden deze steentjes blijven liggen. Op talloze plaatsen in de bossen rond Austerlitz vinden wij



De Leusderheide met de pyramide van Austerlitz nog zonder de bossen die J.B. Stoop (1781-1856) en de Beaufort's in de loop der 19de eeuw aanplantten. Schilderij door J. van Ravenswaay 1833. Part. coll.



De Leuserheide met de pyramide van Austerlitz nog zonder de bossen die J.B. Stoop (1781-1856) en de Beaufort's in de loop der 19de eeuw aanplantten. Schilderij door J. van Ravenswaay 1833. Part. coll.

deze terug, zo maar op een wandelpad opeens een "verzameling" steentjes, meestal van min of meer glad oppervlak voorzien, zo geslepen door het voortstromende water.

Terug naar de wegen in dit gebied. Die stelden weinig voor, meestal een min of meer verhard, maar bij tijden behoorlijk rul pad, bij regenval helemaal moeilijk begaanbaar. Soms handelswegen, soms sporen waarlangs de schapen trokken vanuit hun stallen naar de heide, of waarlangs mensen een directe verbinding zochten naar een naburig dorp of stad. Talloze van deze sporen zijn er geweest op de heide die zich tot 200 jaar geleden uitstreckte tussen Zeist en Amersfoort.

Talrijke sporen want in een ongedateerd handschrift *) van J.B. Stoop (1781-1856), de Amsterdamse koopman en bankier, die in het bezit kwam van vrijwel geheel Austerlitz en het terrein dat nu door Staatsbosbeheer beheerd wordt, lezen wij: "De groote laan is begonnen in 18.. (helaas niet ingevuld) ter vervanging van alle de differente Spooen over de heide loopende waarvan de meesten bijna geheel onbruikbaar waren." Dit handschrift is te plaatsen rond 1840. Over Stoop, de Grote Laan en andere nu verdwenen namen wij, hopen wij later te publiceren.

R. Loenen

*) Archief familie De Beaufort, 1156-1976; inv. nr. 1755; R.A.U.

TENTOONSTELLING "MUZIEK IN ZEIST"

Van 22 september tot half december is in de Zilverzaal van het Slot de tentoonstelling "Muziek in Zeist" te bezichtigen. Deze tentoonstelling geeft voornamelijk een beeld van het Zeister muziekleven in deze eeuw.

REKENING 1989

<u>Ontvangsten</u>		<u>Uitgaven</u>	
Saldo	(610,04)	1.035,35	Lezingen + verg.(1.424,03) 1.958,55
Contr.	(10.787,--)	14.163,50	Admin. kosten (3.226,45) 6.597,48
Rente	(1.910,67)	1.936,48	Ass. + bel. (782,54) 686,66
Subs. Zeist	(9.080,--)	9.130,--	Drukkosten bul. (4.714,18) 5.498,54
Donaties	(177,50)	--	Neg. rente 50,--
Terugg. belasting		830,--	huur (6.232,66) 6.307,76
Porti + div.		79,50	Inrichting Krs. 25.663,95
Subsidie D.M.V.St.		32.723,10	Vordering D.M.V.St. 7.059,15
			Rente fonds P. (1.500,--) 1.500,--
			Rente fonds E. (400,--) 400,--
			Storting F.P. (2.000,--) 3.500,--
			Storting F.E. (1.250,--) 500,--
			Saldo (1.035,35) 175,84
Totaal	(22.565,21)	59.897,93	Totaal (22.565,21) 59.897,93

(De tussen haakjes geplaatste bedragen hebben betrekking op 1988).

In 1989 is de herinrichting van de kamers van de Van de Poli-Stichting in het Slot te Zeist gereed gekomen. Daarvoor werd subsidie van De Monté VerLoren Stichting ontvangen. Aangezien er een bedrag van f 7.059,15 teveel was binnengekomen en op 31 december 1989 nog niet terug gestort was, is dit zichtbaar gemaakt in de jaarcijfers. Dit verstoort echter het beeld van de jaarcijfers. De stijging van de totaalstelling over 1989 bedraagt feitelijk f 4.609,62 als deze wordt gecorrigeerd voor het bedrag van de subsidie voor de inrichting van de kamers. Wij komen dan op een totaalstelling van f 27.174,83 (was over 1988 f 22.565,21), hetgeen een reëler beeld geeft.

Een verheugend feit is, dat de contributies fors zijn gestegen, dit betekent echter ook hogere kosten, welke te zien zijn in de hogere drukkosten voor het bulletin. De noodzakelijk geworden automatisering van de donateursadministratie die in 1989 ter hand is genomen, brengt ook extra kosten met zich mee, deze alsmede de aanloopkosten vindt men terug in de hogere administratiekosten.

Gaarne uit ik op deze plaats een woord van dank voor de grote inzet van tal van vrijwilligers waardoor het functioneren en het werk van de Van de Poli-Stichting mogelijk gemaakt wordt en waardoor ook mijn taak verlicht werd en wordt.

C.E.G. ten Houte de Lange, penningmeester

JAARVERSLAG OVER 1989

In het verslagjaar vergaderde de Raad van Beheer op 21 februari, terwijl het dagelijks bestuur tweemaal bijeen kwam en wel op 24 juli en 31 oktober.

Ten aanzien van de samenstelling van onze Raad van Beheer melden wij u het volgende. Tot ons leedwezen namen wij kennis van het overlijden van mevrouw zr C. Hille, die namens de Evangelische Broedergemeente zitting had in ons bestuur. Mevrouw E.A. van de Poll-Witholt vond tot onze spijt de tijd gekomen afscheid te nemen van onze stichting. Wij denken dankbaar terug aan de grote belangstelling die zowel zuster Hille als mevrouw Van de Poll gedurende een lange reeks van jaren als lid van onze Raad van Beheer steeds voor onze stichting hebben getoond. Nieuw benoemd werd mevrouw drs G.M.W. Ruitenbergh, die wij in onze Raad van Beheer van harte welkom heten.

Op 17 juni hielden wij weder een "open dag" die zeer vele geïnteresseerde bezoekers trok. Op die dag werd ook onze 600ste contribuant verwelkomd. Hoewel 600 een goede vooruitgang betekent, is - wij zeiden dat reeds eerder - 1% van de 60.000 inwoners nog niet indrukwekkend. Wij roepen u nogmaals op in uw relatiekring nieuwe donateurs te werven.

Er werden dit jaar twee lezingen georganiseerd, te weten in het Slot op 23 mei door drs G.P. van Strien over de geschiedenis van het 100-jarige gasbedrijf (zie ook onder "tentoonstellingen") en op 15 september in het Dorpshuis te Austerlitz door de heer H. Fokkens over (pre)historische vondsten in Austerlitz. Beide lezingen trokken een groot aantal belangstellenden. Een dag later, op 16 september, werd in aansluiting op de lezing een wandeling door Austerlitz gemaakt. Het is verheugend dat ook uit het Austerlitzse deel van de Zeister bevolking de belangstelling voor onze geschiedenis toeneemt en omgekeerd.

Excursies werden verder gehouden naar Arcen op 5 september en op de 27ste van diezelfde maand naar de Langbroeker-Wetering. De excursies blijken steeds weer in een behoefte te voorzien.

Ons bulletin "Seijst" kwam in 1989 weder viermaal uit. Wij prijzen

ons gelukkig met een redactie die steeds weer zulke boeiende kopij weet te (doen) schrijven.

Van "De Straatnamen van Zeist" door onze heer L. Visser, verscheen in 1989 een nieuwe bijgewerkte druk (zie ook onder "tentoonstellingen").

Wat betreft het archiefwerk en de beantwoording van vragen tijdens de openstelling van onze kamer in het Slot op dinsdagochtend van 10.00 tot 12.00 uur, een en ander onder leiding van mevrouw drs. J.C. Mollen-Hengeveld, alsmede wat betreft onze tentoonstellingen in de ons ter beschikking gestelde Zilverzaal, verwijzen wij u naar het afzonderlijke jaarverslag van mevrouw Mollen, waarin ook de film- en diavoorstellingen door de heer H. Wels - die bovendien nog zoveel meer voor ons doet - worden gememoreerd.

Wij zijn allen die op enigerlei wijze aan onze activiteiten hebben meegewerkt, bijzonder erkentelijk, terwijl ook stellig een woord van dank op zijn plaats is voor de pers, die steeds ruim aandacht schonk aan het werk van onze stichting.

Tot slot spreken wij de hoop uit, dat wij ook in 1990 zowel van u, individuele begunstigers, als van de gemeente Zeist, weder de voor ons onontbeerlijke financiële steun mogen blijven ontvangen.

I.D. Heyning, secretaris

VERSLAG VAN HET ARCHIEFWERK IN 1989

Ook dit jaar bracht verschillende veranderingen. De herinrichting van de archiefkamer kwam gereed; nieuwe meubels verschenen, fraaie gordijnen en zongordijnen werden aangebracht, zoveel mogelijk aangepast aan de bestaande omgeving. Het kostte moeite om met alles op tijd gereed te zijn voor de "open dag", welke op zaterdag 17 juni werd gehouden. Het was een succes; er kwam een belangstellend publiek en het 600ste lid werd door de secretaris feestelijk gehuldigd. Het werk op het archief ging desondanks normaal door.

Het aantal inlichtingen, dat in hoofdzaak op dinsdagmorgen wordt gegeven, stijgt iets (ruim 200). Aan de persberichten werd dit jaar extra aandacht besteed. Dit was mogelijk, omdat twee nieuwe

medewerkers zich hebben gemeld, namelijk de heren Stokmans en Tijtgat.

Mevrouw dr D.A. Bertoen-Brouwer nam het besluit niet meer aan het archiefwerk deel te nemen; op deze plaats dank ik haar voor alles, wat zij in meer dan 10 jaar voor het archief gedaan heeft. Persoonlijk benadruk ik de uitstekende samenwerking, welke ik met haar had. Wij wensen haar het allerbeste. Voorts dank voor hun inzet aan alle vaste medewerkers, in het bijzonder de heer Bardet; ook de heren Scharten en Visser voor hun bijdragen en adviezen.

De tentoonstellingen waren gewijd aan het 100-jarig gasbedrijf, aan "De straatnamen van Zeist" naar aanleiding van de herdruk van het boek met dezelfde titel van Leo Visser en daarna volgden "Oude tekeningen en gravures van het Slot", terwijl op 16 december "Zilver in Zeist" werd geopend. Zij vonden allen plaats in de Zilverzaal. Men toonde veel interesse.

Regelmatig overleg met de Zeister Kunststichting zou mij gunstig lijken.

In het verslagjaar heeft de heer H. Wels liefst 19 film- en diavoorstellingen over oud-Zeist verzorgd voor diverse stichtingen, verenigingen, kerken, bedrijven enz. Deze vertoningen trekken steeds een zeer enthousiast publiek en wij zijn dan ook blij dat Henk Wels hiermede in 1990 op dezelfde manier doorgaat.

J.C. Mollen-Hengeveld

OPROEP BELANGSTELLENDEN

Ter versterking van de lezingen- en excursiecommissie en de tentoonstellingscommissie zoekt het dagelijks bestuur personen die medewerking willen verlenen aan de activiteiten van deze commissies.

Heeft u belangstelling, kom dan eens op dinsdagmorgen naar het Slot, kamer van Van de Poll-Stichting, of neemt u contact op met onze secretaris.

CONTRIBUTIES

Hartelijk dank dat zo velen zo snel gereageerd hebben en de contributie overmaakten. Verheugend is het ook dat het gemiddelde van de contributie hoger wordt.

Van slechts ongeveer veertig begunstigers kregen wij nog geen reactie, wilt u nog even overmaken? Het spaart ons veel werk en onnodige kosten.

NIEUWE CONTRIBUANTEN

Wij begroeten in het 2e kwartaal 1990 als nieuwe contribuanten:

1. mevrouw M. van Arkel-Gerlings, Laan van Rijnwijk 1
2. de heer mr. R. Barendsen, Zoelen
3. de heer D. van Barneveld, Chopinlaan 2
4. de heer A.J.A.M. Lisman, Nieuwersluis.

De vier nieuwe begunstigers hartelijk welkom! Helaas moesten wij van vijf contribuanten afscheid nemen. Voor het eerst sedert lange tijd een nadelig saldo.

Met het nieuwe winterseizoen hopen wij de groei er weer in te krijgen. Was het aantal begunstigers jarenlang maximaal 400, sedert een jaar is dit aantal boven de 600. Door dit grotere aantal begunstigers kon ook het aantal activiteiten groeien. Er zijn zoveel plannen, zoveel voornemens, dat wij erop rekenen dat er weer een forse groei komt.

U rekent op ons, mogen wij ook op u rekenen?

Hartelijk dank,

H. Wels, administrateur

WACHTERS AAN HET WATER de Nieuwe Hollandse Waterlinie

Door de eeuwen heen hebben de Nederlanders zich beschermd door gebruik te maken van het water. Kastelen werden voorzien van slotgrachten en rondom steden legde men grachten en singels aan. Nergens in ons land heeft water echter zo'n belangrijke defensieve rol gespeeld als in de Hollandse Waterlinie.

De eerste grote onderwaterzettingen of inundaties komen voor in het eind van de zestiende eeuw. De Spaanse belegeraars van Alkmaar gaven het beleg voor de stad op, omdat het Hollandse leger de dijken dreigde door te steken. Ook bij de inname van Den Briel door de Watergeuzen in 1572 en het ontzet van Leiden in 1574 werd gebruik gemaakt van inundaties. Deze verdedigingswijze was echter steeds bestemd voor een enkele stad.

In 1589 ontvouwt Prins Maurits zijn plannen voor een optimaal gebruik van de landschappelijke omstandigheden ten behoeve van de landverdediging. Hij wil Holland verdedigen tegen aanvallen uit het oosten door middel van inundaties en versterkingen tussen Muiden en Vreeswijk. Veertig jaar later is de Hollandse Waterlinie langs de Vecht gereed. Het gedeelte ten oosten van Utrecht kan door onenigheid en geldgebrek niet worden voltooid. Men laat daardoor de Waterlinie bij Nieuwersluis afbuigen naar Woerden, Oudewater en Schoonhoven.

Fransen

In 1672, het rampjaar, staat het hele gebied langs de Hollandse Waterlinie onder water. Hierdoor kunnen de Franse troepen het hart van Holland niet bereiken. Soldaten en materieel zakken weg in het drassige land en zijn een eenvoudige prooi voor het Hollandse geschut. Vorst is echter een spelbreker, zo blijkt in de winter van 1794. De Franse troepen trekken, nauwelijks belemmerd, op naar Utrecht, Amsterdam en Den Haag.

Na de Franse tijd komt het gebied van Utrecht tot aan Vreeswijk uiteindelijk toch binnen de Waterlinie te liggen. Vanaf dit moment

spreekt men van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Door de bouw van forten en batterijen bij waterinlaten, waterkeringen en niet te inunderen terreinen, versterkt men in deze periode de linie.

Onvoldoende

Het land ten oosten van de stad Utrecht, de Houtense vlakte, ligt hoger dan de inundatiegebieden van de Waterlinie en is slechts ten dele inundeerbaar. De rond 1820 gebouwde verdedigingswerken aan de rand van de stad dienen door middel van geschut de vijand op afstand te houden en bestorming te voorkomen. Vijftig jaar later zijn deze forten niet meer voldoende om de stad te beschermen. De precisie en grote dracht van de artillerie maken het noodzakelijk een vooruitgeschoven verdedigingslinie van vier forten op ± 3750 meter van de stad aan te leggen.

Grootste fort

Fort Rhijnauwen is met zijn oppervlakte van ruim 31 ha het grootste verdedigingswerk van ons land. Het is een veelhoekig fort, berekend op een bezetting van 870 man die in een geïsoleerde positie langdurig kon stand houden. In verband hiermee heeft het fort een zogenoemd reduit: een door water omgeven binnenfort, waarin de manschappen zich in geval van nood kunnen terugtrekken. Het fort heeft een grote bomvrije kazerne, zes flankbatterijen die bijna de 1600 meter lange gracht volledig bestrijken en een caponnière. Op en achter de tien meter hoge hoofdwal bevinden zich emplacements voor het zware, tot tien kilometer ver dragende geschut.

Overdracht

Bij aanvang van de bouw kwam het terrein in handen van Defensie, door het land te onteigenen van Jonkheer Hendrik Strick van Linschoten. De gemeentegrens van Zeist en Bunnik, die dwars over het fort liep, bleef echter gehandhaafd. De uitbouw van De Uithof bracht verandering in deze situatie. Het universiteitscentrum groeide

in het begin van de zeventiger jaren zo sterk, dat dit gebied binnen vier gemeentegrenzen terecht zou komen: namelijk die van Utrecht, De Bilt, Bunnik en Zeist. Gedeputeerde Staten van Utrecht stelden daarom in 1972 voor gebiedstroken van De Bilt, Bunnik en Zeist aan Utrecht toe te voegen, zodat De Uithof geheel binnen de gemeente Utrecht kwam te liggen. Het gebied van Rhijnauwen bleef buiten de overdracht. In 1974 werd de overgang een feit.

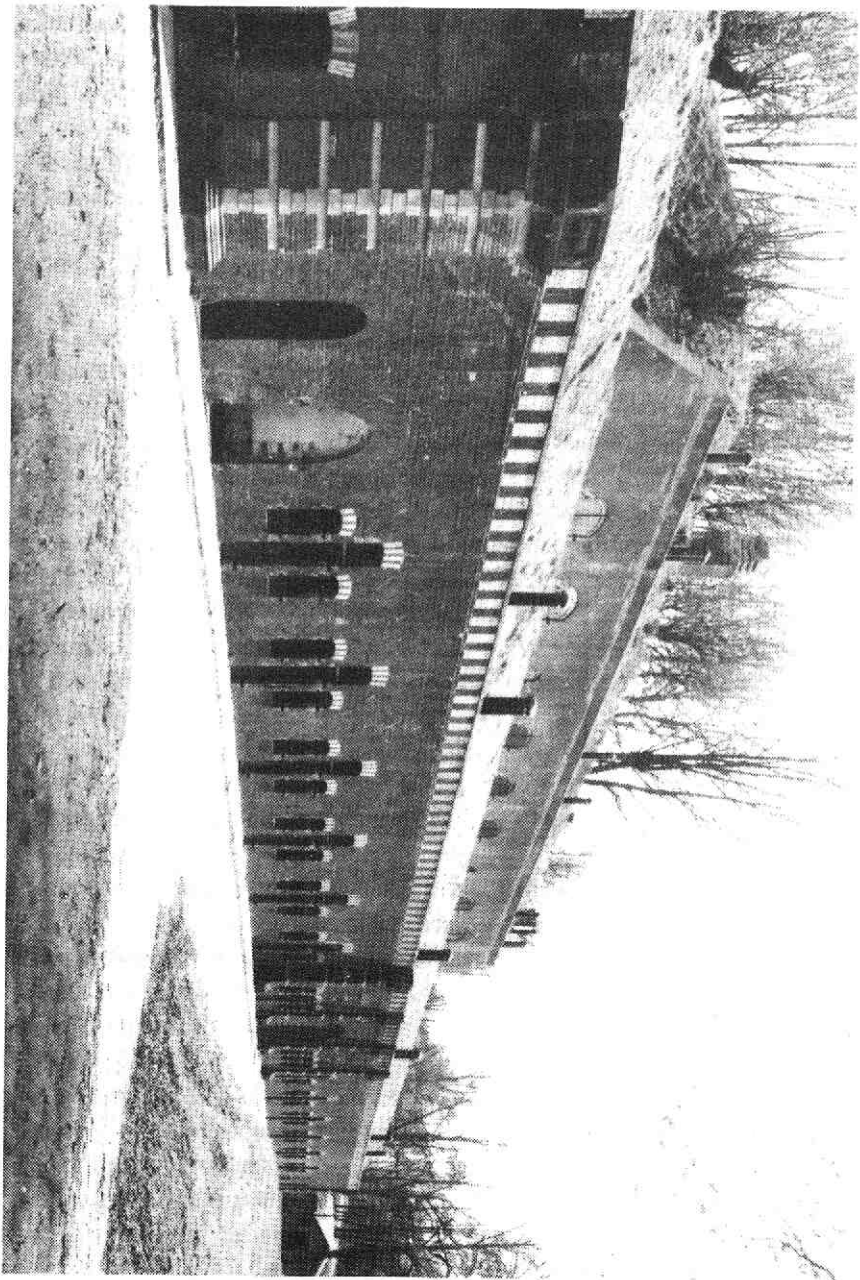
Verloren

Deze overdracht had echter tot gevolg dat het Zeister gebied van Rhijnauwen en enkele oeverstroken van de Kromme Rijn geïsoleerd tussen de gemeenten Bunnik en Utrecht in kwamen te liggen. In verband met de natuurwetenschappelijke waarde van de oevers van de Kromme Rijn en de passieve recreatie in dit gebied, voegde de Minister van Binnenlandse Zaken de geïsoleerde Zeister gebieden in 1974 toe aan de gemeente Bunnik. De militaire waarde van het fort is in het begin van deze eeuw grotendeels verloren gegaan door nieuwe wapentechnieken. Het fort heeft nu echter op botanisch en zoölogisch gebied een zeer belangrijke functie.

Zwakke plek

Tien jaar na de bouw van de vier forten in de vooruitgeschoven linie, blijkt de verdediging door de nieuwe wapentechniek twee zwakke plekken te hebben. De bouw van twee kleine forten, waaronder Fort Hoofddijk, wordt hierdoor noodzakelijk.

Het op ruim een kilometer afstand van Fort Rhijnauwen gelegen Fort Hoofddijk ligt tegenwoordig midden in het universiteitscentrum De Uithof. Met een oppervlakte van ongeveer vijf hectaren behoort het tot de kleinere werken van de Utrechtse fortenlinie. Hoofddijk is omgeven door een diepe gracht met slechts één brug. In het midden van het fort staat een met zware gewelven overdekte bomvrije kazerne voor een bezetting van ongeveer honderd man. Door een gewelfde gang is de kazerne verbonden met een magazijn voor opslag van kruit en projectielen. Boven dit magazijn zijn drie remises gebouwd voor het bergen van geschut.



Bonvrije kaserne op fort Rhijnauwen (foto Rijksarchief Utrecht, top-hist. atlas nr 2305)

Net als Rhijnauwen heeft Fort Hoofddijk tegenwoordig een vreedzame functie. Het gebouw herbergt een laboratorium van de Rijksuniversiteit Utrecht en het terrein is onderdeel van de hortus botanicus.

Paul de Prouw

Met toestemming van de redactie overgenomen uit "Heemschut", april 1990. Dit artikel is door de auteur bewerkt voor "Seijst".

TORENS VAN ZEIST

Na de zware winterstormen van januari 1990 bleek de klimop van zowel het gemeentehuis als de Oude Kerk losgeraakt en zwaar beschadigd. Er werd besloten de klimop geheel te verwijderen en beide torens waar nodig te repareren en drastisch schoon te maken. Het resultaat ziet u op deze foto's, gemaakt in augustus 1990. Ook de eerste steen van het gemeentehuis kwam ongeschonden tevoorschijn.

Wellicht blijft nu ook de overlast en vervuiling door de duiven beperkt.

Deze prachtige foto's werden gemaakt door onze fotograaf, de heer J.W. Span.

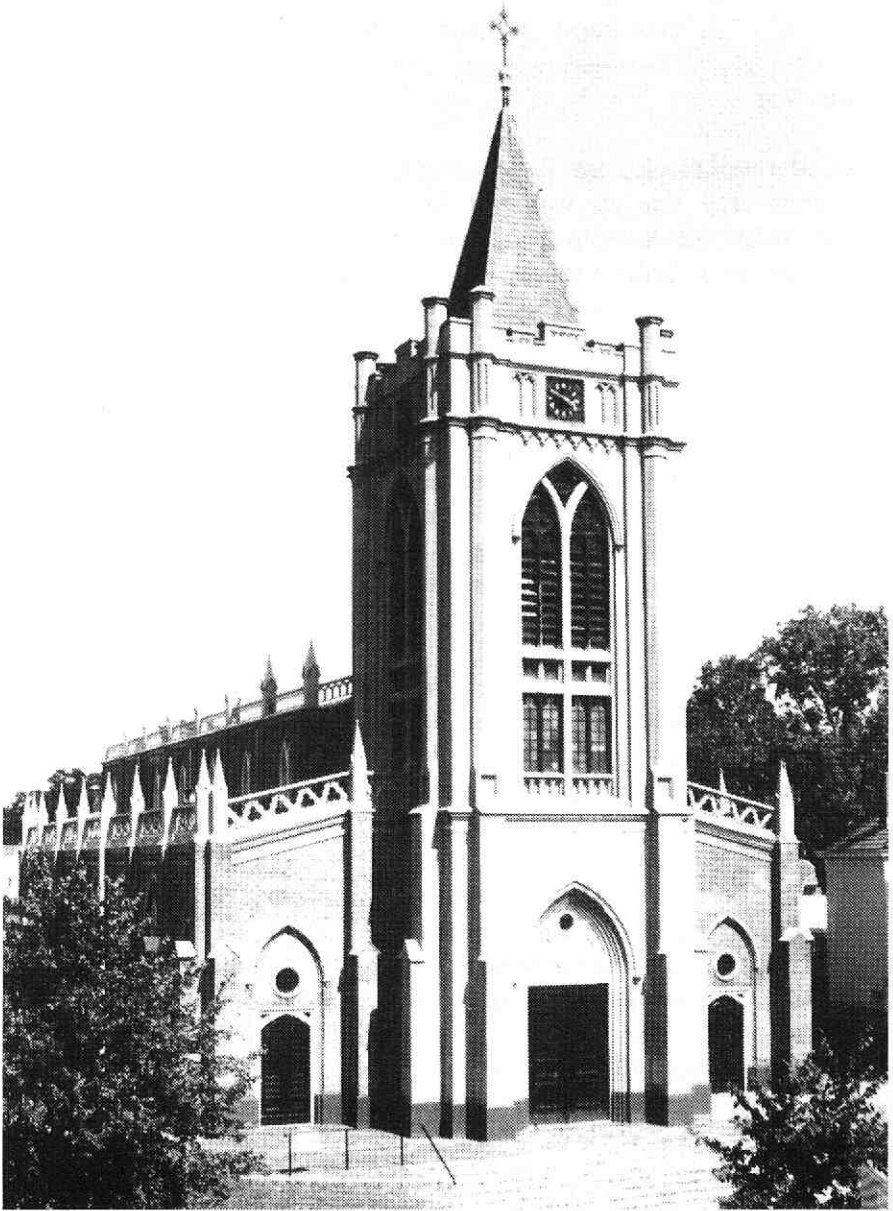
Ze zijn te koop voor f 5,= per stuk, inclusief porti, formaat 13 x 18 cm, zwart/wit.

Het bijgevoegde bestelformulier, zende men aan:

Ledenservice
de heer H. Wels
Broederplein 17
3703 CC ZEIST



Het gemeentehuis aan Het Rond (foto J.W. Span)



De Oude Kerk aan de 1e Dorpsstraat (foto J.W. Span)

GENEALOGISCH ONDERZOEK IN ZEIST

een korte inleiding in de bronnen

1: Inleiding

Voorouderonderzoek naar Zeister ingezetenen door de eeuwen heen. Hoe doet men dat en wat zijn de primaire bronnen? In onderstaand artikel wil ik voor het genealogisch onderzoek in Zeist enige wegwijzers voor beginners en gevorderden plaatsen. Het is aan te bevelen de literatuur waarnaar verwezen wordt zelf te raadplegen. Een genealoog die zich thuis goed voorbereidt, bereikt in de bibliotheek en het archief de beste resultaten. Enige kennis van de gehanteerde archiefterminologie krijgt men door het bestuderen van de aangehaalde literatuur. Voor het behalen van een goed resultaat zijn geduld, inventiviteit en doorzettingsvermogen nodig. Een verantwoording van de verkregen gegevens in "aantekeningen" of "voetnoten" is voor de moderne genealoog noodzakelijk evenals het vermelden "naar waarheid" van de gevonden gegevens. Een betrouwbare stamboom laat zich van A tot Z vanuit de bronnen controleren.

Het onderzoek begint met de vraag: is er al eerder over het betreffende geslacht gepubliceerd? Dat kan zijn: een genealogie, fragment-genealogie, stamreeks, parenteel, kwartierstaat of een aantal losse aantekeningen. Voor de beantwoording van deze vraag raadplege men:

E.A. van Beresteyn, Genealogisch Repertorium, Centraal Bureau voor Genealogie, 2 dln, 's-Gravenhage 1972 (onder meer aanwezig in de Leeszaal van de Openbare Bibliotheek te Zeist). Supplement 1970-1984, Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1987.

Zo neen, dan begint het onderzoek naar het voorgeslacht bij jezelf. Het verloopt dan via de zogenaamde retrograde-methode: terug in de tijd vanuit een vast uitgangspunt. Een stamreeks klimt dan ook op! Van belang is bij levende oudere familieleden gegevens te verzamelen: trouwboekjes, oude foto's, familiepapieren en te luisteren naar de oude anekdotes en familie verhalen ("oral history") en

die op te tekenen. De ervaring leert dat in de oude familie verhalen altijd een "kern" van waarheid zit. Op basis van de verzamelde gegevens aan de hand van een stamboomschetsje begint dan het onderzoek in de archieven.

Ter oriëntatie verwijs ik nog naar de volgende literatuur:

N.A. Hamers, Van ouders naar voorouders, Informatie voor beginners met literatuur en lijst van archieven. Uitgave Nederlandse Genealogische Vereniging, Postbus 976, 1000 AZ Amsterdam z.j. (1983).

N.A. Hamers, Register van Namen der geslachten voorkomende in de jaargangen I t/m XXXV (1945-1980) van Gens Nostra waarvan ten minste drie generaties worden vermeld. Uitgave Nederlandse Genealogische Vereniging, Postbus 976, 1000 AZ Amsterdam z.j. (1982).

N.A. Hamers, Van ordening tot familiegeschiedenis. Uitgave Nederlandse Genealogische Vereniging, Postbus 976, 1000 AZ Amsterdam z.j. (1982).

2. De periode van 1811-heden

Tijdens de inlijving bij het Franse keizerrijk van Napoleon I werd in Nederland naar Frans voorbeeld de burgerlijke stand (b.s.) ingevoerd en werd iedere Nederlander verplicht tot het aannemen van een vaste familienaam. Enige tijd later kreeg Nederland ook een bevolkingsregister.

Ik beveel ter lezing aan: R.F. Vulsma, Burgerlijke stand en bevolkingsregister, Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1988.

In het gemeentehuis te Zeist bevindt zich de burgerlijke stand vanaf 1811 en het bevolkingsregister over de periode 1850-1916. Daarna krijgt men de periode van de persoonskaarten, die tegen betaling besteld kunnen worden bij het Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage. De gemeentearchivaris van Zeist kan u wegwijs maken in de burgerlijke stand en het bevolkingsregister van Zeist.

Het Rijksarchief in de provincie Utrecht, Alexander Numankade 201, 3572 KW Utrecht bezit de dubbele exemplaren van de geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters alsmede de tienjarige tafels daarop en de huwelijksbijlagen, die in de periode 1811-ca 1850 ook nog uittreksels uit de doopregisters bevatten. Het Rijksarchief Utrecht verleent in de leeszaal inzage in de burgerlijke standregisters van Zeist.

In het gemeentehuis van Zeist bevinden zich voorts de patentregisters (belangrijk voor ambachten en winkelnering in de 19e eeuw), de belastingregisters (kiesrecht tot 1917 was censuskiesrecht voor de gemeente, provincie en de Eerste en Tweede Kamer) (vergelijk V.A.M. van der Burg, De hoogstaangeslagenen te Zeist in 1889, Bulletin van de Van de Poll-Stichting (17) 1987, blz. 99-103) en een kaartsysteem op straatnamen en huizen van Zeist.

Het archief van de Van de Poll-Stichting in het Zeister Slot bezit een belangrijke reeks van adresboeken van Zeist vanaf 1889 op naam en villa en indicatie van de stemgerechtigdheid.

Het Nieuw Notarieel Archief (1811-1895) bevindt zich in het Rijksarchief Utrecht. Daar kan men de protocollen van de Zeister notarissen raadplegen op boedelscheidingen, testamenten, huwelijkse voorwaarden en transportakten.

Ook het kadaster is te vinden in Utrecht bij de Openbare Registers ten hypotheekkantore. De gemeente Zeist beschikt over de kadastrale leggers.

De Memories van Successie - tot 1890 ter inzage - zijn in afschrift te bestellen bij het Algemeen Rijksarchief, hulpdepot Schaarsbergen bij Arnhem. Voldoende is de vermelding van de datum van overlijden en de plaats van overlijden.

Voor de plaatselijke pers moet men naar het archief van de Van de Poll-Stichting, die "De Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken" bijna compleet bezit alsmede een grote collectie persberichten vanaf 1924.

Het Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage bezit vanaf 1795 een grote collectie advertenties uit de couranten, faire-parts, bidprentjes en andere persoonlijke annonces uit dag- en weekbladen.

De archieven van de arrondissementsrechtbank te Utrecht en het kantongerecht te Amersfoort, die van belang zijn voor Zeist, bevinden zich in het Rijksarchief te Utrecht. Zowel de criminele als de civiele zaken leveren stof op voor een familiegeschiedenis.

Ook van de begraafplaatsen te Zeist is een boekhouding bijgehouden:

- Oude Algemene Begraafplaats aan de Bergweg (1829-1965) gesloten. Gemeentearchief Zeist.
- Algemene Begraafplaats aan de Woudenbergseweg (1917-heden). Beheerder van de begraafplaats, Woudenbergseweg 48.
- R.K. Kerkhof aan de Utrechtseweg (1855-1976) gesloten. R.K. Parochie van de H. Familie J.M.J. te Zeist. Register van het zogenaamde eigen graven-gedeelte aanwezig.
- Begraafplaats van de Evangelische Broedergemeente (1748-heden). Rijksarchief Utrecht en Broedergemeente.
- Begraafplaats te Austerlitz (1827-heden). Hervormde gemeente Austerlitz.
- Begraafplaats te Den Dolder (1906-heden). Hervormde gemeente Den Dolder.

3. De periode 1580-1811

Het concilie van Trente keert zich tegen de clandestiene huwelijken. Elk huwelijk moet voor de pastoor in het bijzijn van twee getuigen gesloten worden. Het Trentse huwelijksrecht geldt in de R.K. Kerk nog steeds. Op 11 november 1563 tijdens de 24ste zitting van het algemeen concilie van Trente besluiten de aanwezige kerkvaders in de strijd tegen het clandestiene huwelijk dat de pastoor in zijn parochie een doopboek moet aanleggen en daarin de dopeling, zijn ouders en peter en meter moet aantekenen. Tevens moet de pastoor een huwelijksregister aanleggen met de namen van de gehuwden en hun getuigen. Over het aantekenen van overlijden en begraven zwijgt

de kerkvergadering.

Zie voor deze hele geschiedenis: G.J. Heederik, Van Kasboekregister tot burgerlijke stand, Boom Meppel 1973.

De Politieke Ordonnantie van 1580 uitgevaardigd door de Staten van Holland - het belangrijkste gewest - zet de lijn voor de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën: het huwelijk is een "politieke" zaak en dient dus te geschieden voor de wereldlijke overheid. Het burgerlijk huwelijk is ontstaan!

Voor Zeist is de situatie rond doop-, trouw- en begraafboeken als volgt:

- Gereformeerden (= Hervormden)
 - doop 1658-1685, 1712-1823
 - trouw 1659-1785, 1816-1822
 - overlijden 1728-1733, 1785. 1788-1811
- Evangelische Broedergemeente
 - doop, huwelijk en overlijden 1746-1863
- Rooms-Katholieken:
 - a. R.K. Statie Bunnik
 - doop 1707, 1717-1812
 - trouw 1718-1811
 - b. Schepenen van het gerecht Zeist: trouw 1676-1811
overlijden 1806
 - c. Schepenen van het gerecht De Breul: trouw 1728-1808

Deze stukken bevinden zich in het Rijksarchief Utrecht.

Voor een overzicht betreffende geheel Nederland en de grensstreken verwijs ik naar: Repertorium D.T.B., Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1980.

Nadat u de retroacta van de burgerlijke stand bestudeerd hebt, kunt u verder graven in andere bronnen, zoals:

- Het oud-notarieel archief van de stad Utrecht, 16e eeuw-1811. Er waren geen notarissen in het dorp Zeist, dus ging men naar de stad Utrecht. Te raadplegen in het gemeentearchief van Utrecht in hetzelfde gebouw als het Rijksarchief Utrecht.

- In het Rijksarchief Utrecht bevinden zich de volgende gerechtelijke bronnen:
 Dorpsgerecht te Zeist 1623-1811;
 Hooggerecht van Zeist 1719-1794;
 Austerlitz 1806-1809;
 De Breul 1728-1808;
 Stoetwegen 1654-1811;
 Kattenbroek of Van der Waalsgerecht 1720-1811.
- Begraven in de N.H. Kerk te Zeist: V.A.M. van der Burg, Lijst van grafsteden in de kerk van Zeist. Door kerkmeesters opgemaakt 1 mei 1751 voorzien van aantekeningen door de bewerker, maandblad Oud-Utrecht (59) 1986, blz. 86-88.

4. De middeleeuwen

Een voorbeeld van genealogisch onderzoek in de middeleeuwen is: M.S.F. Kemp, De oorsprong van het adellijk geslacht De Wijker-slooth, De Nederlandsche Leeuw 105 (1988), kol. 101 e.v. met name kol. 130 e.v. Een geslacht Van Couwenhoven te Zeist.

De Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist 1957-heden - onder meer aanwezig in de Leeszaal van de Openbare Bibliotheek te Zeist - bieden ook aanknopingspunten voor genealogisch onderzoek in de middeleeuwen betreffende Zeist.

5. Algemene literatuur betreffende de beoefening van de genealogie

- R.J.F. van Drie, N. Plomp en A.J. van der Tang, Genealogie, Van stamboom tot familiegeschiedenis, Utrecht/'s-Gravenhage 1988 (handboek bij de Teleac-cursus Genealogie te bestellen bij het Centraal Bureau voor Genealogie te 's-Gravenhage).
- J.C. Okkema, Handleiding voor genealogisch onderzoek in Nederland, Fibula-van Dishoeck, Weesp 1985 (te raadplegen in de Leeszaal in de Openbare Bibliotheek te Zeist).
- Aad van der Tang, Stamboomonderzoek, Prisma no 1948, laatste druk. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.

6. De belangrijkste genealogische instellingen in Nederland

- Koninklijk Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, opgericht 1883, opgave lidmaatschap: mevrouw M. van Caspel-Helwig, Prins Willem-Alexanderhof 24, 2595 BE 's-Gravenhage. Publikaties: Maandblad "De Nederlandsche Leeuw", Nederlandse Genealogieën, Werken van het Genootschap.
- Centraal Bureau voor Genealogie, opgericht 1945, opgave als "vriend": Postbus 11755, 2502 AT 's-Gravenhage. Publikaties: Mededelingen, Jaarboeken, Repertoria, CBS-reeks, kleine uitgaven en Nederland's Adelboek en Nederland's Patriciaat.
Zie: C.W. Delforterie, Overzicht van de verzamelingen berustende bij het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconografisch Bureau, Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1986 (te raadplegen in de Leeszaal van de Openbare Bibliotheek te Zeist).
- Nederlandse Genealogische Vereniging (afgekort: N.G.V.), Postbus 976, 1000 AZ Amsterdam, alwaar opgave van lidmaatschap, opgericht 1949. Publikaties: maandblad "Gens Nostra", reeks boeken en kleinere uitgaven. Verenigingscentrum: Adriaen Dorsmanplein 3a, 1411 RC Naarden. Grootste Nederlandse Genealogische Organisatie opgebouwd uit afdelingen. Zeist behoort tot de afdeling Amersfoort.
Zie voor een recent gedenkboek: Stichtenaren uit vroeger jaren, N.G.V., afdeling Utrecht 1987.

Zowel de beginnende als de gevorderde genealogische onderzoeker heeft veel baat bij een lidmaatschap van een of meer genealogische instellingen. Deze instellingen bieden namelijk ook de mogelijkheid het gevonden genealogisch materiaal te publiceren.

7. Enige genealogische publikaties van de Van de Poll-Stichting

In het bulletin van de Van de Poll-Stichting:

- V.A.M. van der Burg, Wasserij Burger te Zeist, (10) 1980, blz. 29-39 met fragment-genealogie Burger.
- V.A.M. van der Burg, Fragment-genealogie van het schoutengeslacht Van Dam te Zeist, (12) 1982, blz. 10-15.

- H. Wels, Over een rietdekker en een rietmattenmakerij, (17) 1987, blz. 52-61 met fragment-genealogie Wels.

Voorts bevat het boek van K.W. Galis, De molens van Zeist, Van de Poll-Stichting, Zeist 1981, veel gegevens over de molenaarsgeslachten Van Maurik, Van Altena, Schuurman en Van Calker. Het boek van J. Meerdink, Zeist 1811-1815, Inlijving en bevrijding, Van de Poll-Stichting, Zeist 1985, met veel gegevens betreffende Zeistenaars bevat een goed beeld van de sociaal-economische situatie van Zeist gedurende die tijd. Zie ook: De Utrechtse gemeenten in 1815, uitgave provincie Utrecht 1972. Over de Broedergemeente is veel literatuur verschenen: te raadplegen bij de Van de Poll-Stichting, Het Slot Zeist. Een inleiding op R.K. Zeist biedt: Th.G.P.M. Ruijs, Een historische schets van katholiek Zeist, Van de Poll-Stichting, Zeist 1979. De ontwikkeling van de S.D.A.P./P.v.d.A. in Zeist wordt beschreven door: Bert van Nieuwenhuizen, En die stroom rees al meer en meer, Van de Poll-Stichting, Zeist 1982. Betreffende hervormd Zeist vindt men tal van genealogische gegevens in: H.J. van Eekeren, De Oude Kerk te Zeist, uitgave Van de Poll-Stichting, Zeist 1974-1978 (4 dln) met pastoorlijst in de middeleeuwen, predikantenlijst en de burgemeesters van Zeist. Wie zich wil oriënteren op Zeist raadplege: V.A.M. van der Burg, Bibliografie van Zeist, Van de Poll-Stichting, Zeist 1982.

8. Slot

Als onderdeel van de lokale historie is de genealogie van belang. Het bulletin van de Van de Poll-Stichting 1971-heden biedt een publikatiemogelijkheid voor de Zeister gegevens.

Alvorens aan de slag te gaan wijs ik nog op:

- Themanummer Genealogie, Spiegel Historiaal (21) november 1986 met in het bijzonder: M.S.F. Kemp, Genealogisch onderzoek vóór 1600. Relas van een methode toegepast en ontwikkeld op het Kromme-Rijngebied, blz. 493 e.v. (De Openbare Leeszaal te Zeist is geabonneerd op dit tijdschrift).
- Voor de Broedergemeente te Zeist bevat het artikel van: H.L.Ph.

Leeuwenberg, De Bataafsche Omwenteling te Zeist, Aantekeningen uit het Gemeindiarium van de Evangelische Broedergemeente te Zeist, 4 januari-5 februari 1795, Nederlandse Historische Bronnen III, Amsterdam 1983, blz. 147 e.v., veel gegevens over Zeister leden van de Broedergemeente.

Wie stuit op de grenzen van het oude schrift kan bij het gemeentearchief te Utrecht informeren naar cursussen die in deze regio plaatsvinden.

Alvorens van stamboom tot familiegeschiedenis te geraken is raadpleging van: W. Jappe Alberts en A.G. van der Steur, Handleiding voor de beoefening lokale en regionale geschiedenis, tweede, geheel herziene druk, Fibula-van Dishoeck, Weesp 1984, ook nog van nut.

mr dr V.A.M. van der Burg



Een opname uit 1971 van de schuur aan het Dorpsplein, hoek Oude Postweg (collectie Gemeentearchief Zeist)

ONDER DE SLOPERSHAMER

Austerlitz

Aan het Dorpsplein, hoek Oude Postweg, in Austerlitz stond tot 1989 een grote schuur. Daar er in dit dorp geen grote lokalen beschikbaar waren voordat het Dorpshuis gebouwd werd, deed deze schuur vaker dienst als feestzaal, onder andere bij bruiloften. Na de Tweede Wereldoorlog werd in Austerlitz een cabaretgroep opgericht, genaamd "OKAY", die hier regelmatig optrad. Vandaar dat de wanden opgevrolijkt werden met "schilderingen".

Wanneer deze schuur gebouwd werd, is niet bekend. In 1867 had de verkoop plaats van "de Herberg op de hoek van het marktveld", bewoond door de weduwe J.W.F.M. Meischke-Koppen (Etten 1795-Driebergen 1886), herbergierster/winkelierster. De nieuwe eigenaar werd haar schoonzoon Jan Appels (Driebergen 1816-Driebergen 1903) uit deze plaats. Over een schuur wordt bij deze verkoop niet gerept. Dat betekent dat ze daarna pas is gebouwd. Een latere eigenaar was de familie Van Soesbergen, toen deed de schuur normaal dienst als stalling van wagens voor houtvervoer.

Op de plaats waar eens de schuur stond, worden thans nieuwe woningen gebouwd als onderdeel van een nieuwbouwcomplex van 22 woningen aan het Dorpsplein, de Schooldwarsweg en de Weideweg.

R. Loenen

Burgemeester Patijnlaan

Op 16 juli 1990 werd begonnen met de sloop van het schoolgebouw aan de Burgemeester Patijnlaan 115. Tot de bouw van dit schoolgebouw besloot de gemeenteraad op 2 oktober 1930. Het was een ontwerp van gemeentearchitect Johan Meerdink (Zeist 1873-Zeist 1932) waarin stijlinvloeden van de Amsterdamse School zichtbaar waren. De bouw werd gegund aan Jacob van der Bijl (Alphen a.d. Rijn 1885-Utrecht 1965), aannemer te Zeist. Op 2 september 1931 werd de nieuwe school geopend. Het gebouw was bestemd voor een

van de beide openbare lagere scholen aan de 1e Hogeweg. Deze scholen stonden waar thans het warenhuis van V & D staat. Hoofd van de nieuwe school werd Jan Schaap (Renswoude 1894-Zeist 1978). Vanaf 1 oktober 1921 was de heer Schaap hoofd van een van de openbare lagere scholen aan de 1e Hogeweg. De heer Schaap ging op 1 februari 1959 met pensioen, na meer dan vijftwintig jaar hoofd van deze school te zijn geweest. Zijn opvolger, de heer G. Bangma (1925), was hoofd van 1959 tot 1 januari 1985.

In de volksmond stond deze school bekend als de "Ot en Sien"-school naar de terra-cottabeeldjes van een schoolgaande jongen en een meisje, respectievelijk links en rechts van de hoofdingang aangebracht. De beelden werden ontworpen door Willem Coenraad Brouwer uit Leiderdorp (Leiden 1877-Zoeterwoude 1933) en geleverd door de N.V. Brouwer's Aardewerk, evenals het opschrift boven de hoofdingang. De afmetingen van de beelden waren 40 x 40 x 140 cm. Het is mogelijk dat nog ergens zulke beelden voorkomen. De ontwerper hoopte de mallen nog eens te kunnen gebruiken waardoor de kosten voor de gemeente Zeist laag gehouden konden worden. Begin mei 1931 werden de beelden en het opschrift aangebracht.

De gemeenteraad besloot op 12 januari 1987 tot opheffing van deze openbare basisschool en tot samenvoeging met de openbare basisschool aan de Bergweg 49 per 1 augustus 1987. Het laatst werd het gebouw gebruikt als wijkcentrum door de Stichting Zeist-Noord. Op de plaats van dit schoolgebouw zal een nieuwe prot.chr. basisschool gebouwd worden in verband met de fusie van de prot. christelijke basisscholen ds L. Adriaanse aan het Jacob van Lennepplein 10 en De Regenboog aan de Oude Arnhemseweg 190/hoek Nicolaas Beetslaan.

R.P.M. Rhoen

Bronnen

- Archief der gemeente Zeist van 1906-1945, inv. nr 2221; Gemeentearchief Zeist

- Archief van het bedrijf gemeentewerken, dossiernr 632; Gemeentearchief Zeist
- Zeister Nieuwsbode 13 juli 1956; Hist.-top.doc. verz. Gemeentearchief Zeist

Rozenstraat

Met de sloop van de Mariaschool aan de Rozenstraat 2 werd op 16 oktober 1989 een aanvang gemaakt. In 1880 had het r.-k. kerkbestuur een stuk grond aangekocht aan de Voorheuvel, om daar een school met onderwijzerswoning te bouwen. De school was gelegen achter de onderwijzerswoning aan de Voorheuvel, de Rozenstraat is pas in 1906 aangelegd. Op 26 oktober van dat jaar werd de school geopend. Ze was bestemd voor onderwijs aan jongens en meisjes.

In de loop der jaren werd het gebouw diverse keren uitgebreid. Van 1906 tot 1921 was de r.-k. jongensschool gevestigd in de Voorheuvel-school. In 1921 werd de meisjesschool in dit gebouw gehuisvest en kreeg toen de naam Mariaschool. Met ingang van augustus 1967 had geleidelijke invoering van gemengd onderwijs plaats. Op 31 januari 1986 vond de opening plaats van het nieuwe gebouw van de Mariaschool aan de Rozenstraat nummer 21, de plek waar voorheen de Andreasschool stond en die in oktober 1984 reeds was gesloopt.

R.P.M. Rhoen

Weeshuislaan

Het karakteristieke pand Weeshuislaan 6-10 op de hoek van de Antonlaan is op 19 april 1990 afgebroken; in verband met de realisering van de centrumplannen moest dit pand geamoveerd worden. Op 1 juli 1885 werd dit pand als badhuis geopend onder de naam "Zeister Bad- en Waschinrichting". In 1892 moest deze inrichting haar deuren sluiten en werd het gebouw publiek verkocht. In maart 1893 opende Johanna Cornelia Geijl (Haarlem 1856-Zeist 1914) een herstellingsoord voor kinderen van gegoede huize in dit gebouw. In 1913 werd het pand verbouwd tot drie woningen, waarbij de serres werden aangebouwd.

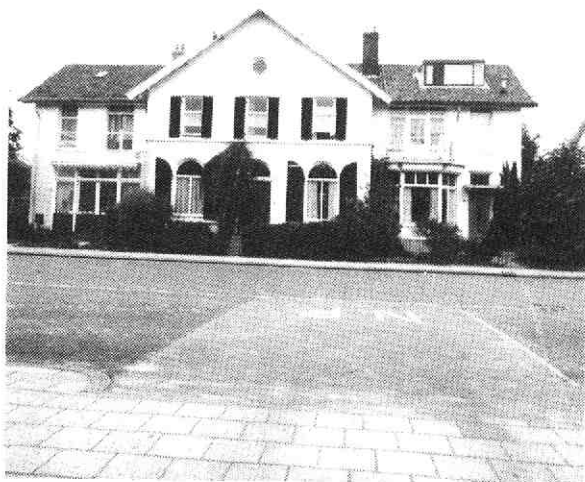
R.P.M. Rhoen



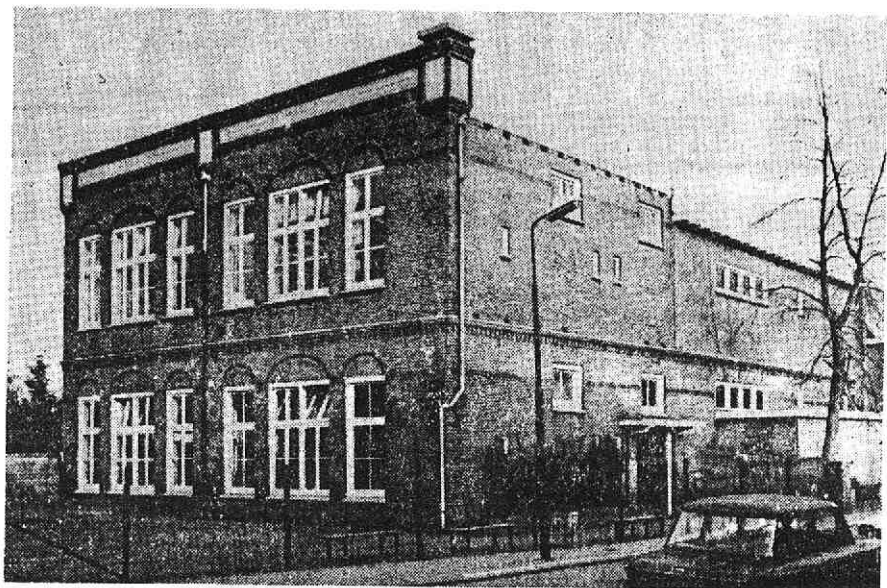
Het schoolgebouw aan de Burgemeester Patijnlaan 115 op de dag van het begin van de afbraak
(foto mw. M.E. Stades-Vischer)



De beeldjes van een schoolgaande jongen en een meisje bij de hoofdingang van de school aan de Burgemeester Patijnlaan (foto mw. M.E. Stades-Vischer)



Een foto van augustus 1983 van Weeshuislaan 6-10 (collectie Gemeentearchief Zeist)



Een foto van de Mariaschool aan de Rozenstraat uit 1980 (collectie Gemeentearchief Zeist)

CONTRIBUTIES

Aan het eind van het jaar zijn wij dankbaar dat uw betalingen, op een twintigtal na, binnenkwamen. Met onze ruim 660 betalende begunstigers is onze stichting springlevend. Binnenkort gaan de acceptgiro's voor 1991 weer de deur uit: mogen wij weer op u rekenen?

NIEUWE CONTRIBUANTEN

Wij mochten op u rekenen! Wij schreven de afgelopen weken reeds ZESTIEN nieuwe begunstigers in:

- de heer D.M. van Doesburg, Antonlaan 406
- mevrouw J.E.A. Fokkens-Wage, Frederik Hendriklaan 37
- de heer ds B. van Ginkel, Laan van Rijnwijk 1/B21
- mevrouw N.H. Hordijk, Arnhemse Bovenweg 18, flat 7
- de heer G. Huber, Verlengde Slotlaan 24
- de heer W.J. Jansen, Jagerlaan 16
- de heer ir N. Karsemeijer, Lommerlust 1
- de heer W. Knol, Prins Mauritslaan 5
- de familie F. Koster, Amalia van Solmslaan 3
- de heer A. van der Kraan, Nuth (L.)
- mevrouw H. de Neef-Kop, Sophialaan 1 II
- de heer P.M. Peucker, Broederplein 11
- mevrouw I. Schuurbeque Boeye, Zusterplein 8
- mevrouw C. Schuurman, Prinses Margrietlaan 279
- de heer R.R. Walles, Driebergen-Rijsenburg
- de heer J. Zwaardemaker, Leusden.

U allen nogmaals hartelijk welkom.

Helaas raakt ons "Straatnamen-boek" op als welkomstgeschenk. Graag stellen wij hiervoor in de plaats een van onze andere fraaie uitgaven. Men zal hierbij op dinsdagmorgen in onze Slotkamer gaarne behulpzaam zijn.

Adreswijzigingen kunnen ook rechtstreeks aan mij doorgegeven worden.

Broederplein 17
3703 CC Zeist

H. Wels, administrateur

NIEUWS VOOR CONTRIBUANTEN IN 1991

Hieronder volgt weer een beknopt overzicht van hetgeen de Van de Poll-Stichting in het nieuwe jaar aan haar contribuanten te bieden heeft. Het is bovendien een jubileumjaar voor de stichting, daar ze op 24 september 1991 40 jaar zal bestaan.

Tentoonstellingen

Vanaf 8 december 1990 is er in de Zilverzaal van het Slot een expositie over oude prenten van Zeist "Verstild verleden" met tevens aandacht voor hun makers. Deze duurt tot 24 februari 1991. Daarna zal in verband met de Nationale Vrouwendag op 8 maart 1991, een tentoonstelling gewijd worden aan "Vrouwen in Zeist".

Hierop volgt een expositie getiteld "Buitenhuizen in Zeist", waarna wij aandacht zullen besteden aan onze jubileumtentoonstelling, welke in samenwerking met de Zeister Kunststichting zal worden georganiseerd. Zij zal als in hoofdzaak gericht zijn op de archeologie in de provincie Utrecht. Gestreefd wordt op 20 september 1991 een symposium in dit kader te houden.

Excursies en lezingen

Eveneens in verband met het jubileum bestaat het voornemen een excursie naar Xanten te organiseren. Verder in het voorjaar op een zaterdag nog een excursie naar Doesburg (herhaling), terwijl eventueel uitstapjes naar Vechten, Rhijnauwen en Wijk bij Duurstede worden overwogen.

Lezingen in voor- en najaar staan op het programma. In het maartnummer van Seijst, zullen zowel over de lezingen als over de excursies nadere mededelingen worden verstrekt.

*De redactie wenst U prettige feestdagen
en een voortvarend 1991.*

